

NP 959/1955

Braćo i drugovi!

Opaža se u novije doba posvuda u svijetu težnja, da se doskoči manama današnjega društva, da se zajedničkim radom stvori neko novo, bolje doba. Ideje napretka našle su uvijek u redovima mladeži najoduševljenije borce; pa i ovo nastojanje oko popravka sadašnjih zala treba da u mladeži uzbudi volju za rad. Ako itko, a to mora naša mladež da pregnu zajednički raditi, ako itko, a to mora ona da uznastoji, kako bi svome narodu stvorila bolje vrijeme. Mladež bez težnja za novim, svježim, budućim, bez volje za rad i vjere u ideale i nije mladost, uzdanica naroda.

Dugo smo živjeli u sanjarijama, mnogo što zaboravljali, mnogo čemu odviše vjerovali. Mnogo smo se zalijetali po literaturi, nastojali amo tamo, da se okušamo; no glavna je mana toga rada bila ta, što se nije shvaćala važnost literature ni ozbiljnost onih ideja, kojima smo se nabacivali. I tako je došlo, te su samo rijetki stigli dalje od vodenih stihova. Nije se ozbiljno poimao cilj toga rada; toga radi nije bilo temeljitosti. Mladež je prečesto pisala i govorila riječi, puste riječi, bez dubine. Usta govorahu često ono, što srce nije iskreno ćutjelo, ni pamet ozbiljno prokurala. Naučismo se suditi ljude po njihovim blještavim frazama: dali smo se varati krivim auktoritetima i pogubnim sofizmima. Bijasmo i odviše nesamostalni. Površnost je rodila slabost i beznačajnost i utvaranje. Posljedica bijaše sveopće mrtvilo u kasnijim danima. Manjkalo je volje, marljivosti i oduševljenja, koje kiti ljude, svijesne svojega cilja.

Naš je narod malen; i znamo, da je snaga njegova samo u snazi njegove kulture, njegove inteligencije. Društvo stvaraju ljudi; i ako hoćemo sreću svome narodu, treba da od sebe stvorimo jake, potpune ljude. Treba da u svima nama sazori uvjerenje, da prava prosvjeta nije skup enciklopedijskih znanja bilo o teoretskim bilo o praktičnim naukama, nego joj je svrha moralna snaga. Treba

da nastojimo od sebe stvoriti ne dobre odvjetnike, ekonomе, učenjake i činovnike, nego u prvom redu čvrste karaktere. Neka čelenka „prosvjetitelji naroda“ ne bude zaprašena fraza i samo blještava etiketa; budimo u istinu sol svoje zemlje. zanosni pokretači kulturne njene snage, borioci prave prosvjete, koja vodi do materijalne i moralne neovisnosti. Ne ćemo sitničavih prepiraka o strujama bilo literarnim bilo političkim: naš je rad u tom, da se odgojimo i pripravimo, kako bismo jednom razumjeli te pokrete i iz njih odabrali ono, što je za kulturni i politički razvitak našega naroda potrebno i korisno.

Da to postignemo, nastojat ćemo, da upoznamo sebe i svoje, da što bolje proniknemo u pokrete današnjega društva, da shvatimo današnje kulturne potrebe, da se naučimo razumijevati i knjige i ljude. Naš pokret neka bude općenit, jer znamo, da je samo u složnom radu put do našega cilja. Znamo, da smo s braćom Slovencima upućeni na zajedničku budućnost: toga radi pozvali smo ih u naše kolo i oni nam se u lijepom broju odazvali. Žao nam je, što do sada nijesmo u redovima učenica djevojačkih viših škola našli shvatanja i odziva; nastojat ćemo, da se naš pokret takne i njih. Znamo, da je niski antagonizam medju samom mladeži mnogo kriv; nastojat ćemo dakle svojski, da se medjusobno upoznamo i zbližimo. Hoćemo opći zanos mjesto općega nehaja. Dvostrukim marom treba da popravimo ono, što je pogriješeno. Hoćemo dakle da se prenememo i ozremo oko sebe, da stanemo misliti, živjeti i raditi, složno se podupirući, uzajamno se spoznavajući.

To je naša misao. Rad nam se oslanja na rad onih, koji su pred tri godine pokrenuli djački list „Nadu“. Nastavak je tom radu bila „Nova Nada“ u prvih pet svezaka prve knjige, u kojima su istavljeni ciljevi, što nas vode. „Nova Nada“ prikupila je u svoje redove lijep broj suradnika Hrvata i Slovenaca: ona je bila stjecište njihovo i zajednički hram rada i sloge. U njoj smo vidjeli, što možemo i što nam nedostaje. Nastojali smo, da se u njoj ogleda slika kulturnoga napretka hrvatskoga i slovenskoga naroda; a isto tako, da zahvatimo i znatnije momente novije svjetske literature u njenim glavnim predstavnicima. Gledali smo, da si kritičkim radovima izoštrimo sud; a člancima o djačkim prilikama da si stvorimo sliku društvene vrijednosti današnje hrvatske i slovenske mladosti. Zgodnim izmjenama hrvatskoga i slovenskoga štiva krčili smo put medjusobnom spoznavanju i bratimljenju; rad će naš u tom pogledu biti od sada još intenzivniji. Naše je cijelo nastojanje

posvećeno mladeži: ona neka vodi i ispunjuje sav ovaj pokret. Neka nas i sude s toga gledišta. „Nova Nada“ bit će ogledalo naših težnja i naših potreba. Dao Bog, zrealili su u njoj i naši uspjesi, bila ona nada nove, bolje budućnosti, znamen bratske sloge i ljubavi

Braćo i drugovi hrvatski i slovenski! Uzvišeni cilj, što smo ga sebi postavili, podat će nam snage, da ovu njivu zajedničkoga nam rada, makar i uz žrtve, što bolje obradjujemo. No bez žive potpore hrvatske i slovenske omladine naš je rad bezuspješan, naši su ideali neizvedivi. Izdašna materijalna i moralna potpora prvi je uvjet, da se uzdrži „Nova Nada“, glasnica ideja, što smo ih gore razložili. Šestim sveskom počinje se druga knjiga našega zbornika; pregnimo jednakim zanosom, da je prihvatimo i uzdržimo. Nek se u jednom kolu nadju sva srea, da složno zakueaju glasnu pjesmu boljih idućih dana.

Uprava „Nove Nade“.

„Nova Nada“ izlazit će u formatu ovoga proglasa mjesečno na dva do dva i pô arka. Cijena joj je za drugu knjigu (pet svezaka) 1 for. 20 novč. Novci i pisma neka se šalju na adresu: Andrija Milčinović, Zagreb, Vlaška ulica br. 40., II. kat.

NOVA NADA.

ZBORNİK ZABAVE I POUKE.

Knjiga II.

U Zagrebu, 1898.

Svezak I.

Dvije idile.

I.

Al je slasno objed pripravila Eva!
(— Prem ne velim, da su tako baš ga zvali —)
Za ručkom se Adam tratinom protego,
U lagodan hladak da se pozavali.
Legao se Adam, pa sve gore gleda,
Gdje se nebo modri svjetlom proljetnijem;
Radosni ga snovi spopadati stali, —
Na trbuhu palce vije
Sam se svojoj sreći i mudrosti smije:
„Ta — baš nije tuge toliko na sv'jetu!
Eh — bilo je ljepše u božjemu raj!
Al i ovdje mirno — i jedem i pijem
I razborno žijem!“ — —
A pri tome Adam nebo pogledava
Ko da mu se ruga: „Gdje su tvoji gromi?!“
— I za masnim ručkom kletve ne sjeća se
Što se strašno s usta Jehovinih lomi . . .
Sve se Adam smješi, nebo pogledava,
Veseli ga sunce i zemlja i trava
A još više objed tečan — slast prva i prava! — —
Al mu teško ležat sve na jednoj strani;
Obrne se na bok prema svome domu,
Gleda kuću, polje, — pa se sebi divi
I umjeću i razboru svomu.
Pa sve šapće: „Baš smo uglednici pravi!
Gle divnoga ploda naših nastojanja!
Daleko smo došli, — još ćemo i dalje!“ — —
— — — Tu mu misó zapne, sklope mu se oči,
Klonula mu mudra čovječanska glava:
U blaženstvu svome počne da zaspava
I o premudrosti čovječjoj da sanja — — —

Okrene se Adam. Al kamičak mali
Ubode ga u bok — i on se probudi,
Tare oči, misli: Aoh muke velje!
Ni po ručku spavat već ne mogu ljudi! — — —

Stane, pa zamrmlja još o Bogu nešto
 I gotovo s ruglom pogled k nebu baci — :
 — „Kad najbolje spavaš — kubura je prava! —
 Probudit se moraš! Baš smo nesretnjaci!
 Uprav sam se lego komotno na trbuh,
 Da me grije sunce ugodnoga ljeta —
 I gle! — eto ondje od djavola nekog
 Dim se neki širi i taj mir mi smeta!
 Mah razmišljat moram, otkud plamen opet
 I kinit se moram za objedom ovim
 Oh — prokleta misli! nikad mira nemaš:
 Najrad'je bih, da te kletvom blagoslovim!“ — —
 Tako Adam vrnči i upre se na bok, —
 Sve hoće da vidi, otkud dim se vije,
 Sve hoće da kune, što ni posl'je ručka
 Od misli mu mira ni počinka nije.
 Ali teška ispavana glava
 Teško mudra što će da sumava;
 I — najposlje ode teškim koracima
 I popne se više, da stvar proštudira;
 A dim crni svedj mu krmeljivo oko
 Praši, smeta, — ne da mira! — — —
 Dodje Adam gore a u doli tamo
 Dva se dižu žrtvenika:
 Jednog diže ljubav, a na drugom plamen
 Potakoše smradne ruke zavidnika — —
 Gleda Adam bolje, za prsa se maša,
 (Od jela mu, muke l') klecat noga stala: —
 Uz tijelo mrtvo krvav stoji Kajin,
 U ruci mu strašna ubojnička pala!
 Kleca Adam — dršće i sumrtvo zuri
 U krvave pjege Kajinove halje,
 Zatetura — pade — i prošapće muklo
 — „Daleko smo došli, još ćemo i dalje!“
 — — — A krv teče, teče i s p'jeskom se m'ješa,
 Abel leži, Kajin ledno stište čelo,
 Dim raznaša vjetar i zviždukom reskim
 Ko ljubavi mrtvoj da pjeva op'jelo — — — —

II.

Haj — mnogo je ljeta prošlo od to doba
 I mnogo se teških propatilo zala;
 Starim, mučnim putem od zipke do groba
 Već je mnoga suza niz obraze pala.
 — — — — —

Šareni se svijet vrze po bulvaru,
 A Febovi traci veseli ga griju — —
 Buka, sm'jeh i žamor, lomot ekipaža,

Iz kojih se gospe kicošima smiju.
 I smiju i šapću, a i pogled koji
 Dobacit će kome nacifrana dama —
 (— „Ta — muž je kod kuće, zar da i ja kutrim?
 Poveselit ću se malo sama!“)
 Buka, sm'jeh i žamor šarenog bulvara,
 A sve grije Febo smješljivoga lica,
 — Tek — iz davne dobe ko da vjetrom zuji
 Uvijek ista grozna pjesma samrtnica — — —
 — — Sred zaglušnog šuma kočija se kreće,
 Šepiri se u njoj ocvjetala d'jeva,
 (— Il gospa il d'jeva? —) a kroz krive zube
 O napretku pjesmu i mrmlje i pjeva.
 Od'jelo joj t'jesno, najnovije mode,
 Gole su joj ruke i kosti ramena,
 Napudrana lica lažnim žarom sjaju,
 Samosvjesnim sm'jehom usta iskrivljena.
 Sjajan alem blista u modnoj frizuri,
 Divi mu se glupost pariškog bulvara — —
 Tek — u zuju muklom podnevnog lahora
 Ko da zvoni pjesma samrtnica stara.
 — — — — —

Izpred stojne kule stala ekipaža.
 Iskopa se gospa iz svile, baršuna;
 Navrh kule sp'ješeć lake noge jure:
 Popet će se, da se vrevi s visa divi,
 Da razgleda, kako svijet živi, —
 Tê plodove ljudskog napretka, kulture!
 Da razgleda ljudski ponos bez poštenja,
 Gdje se zlato sjaji — jer ljubavi nema,
 Mješte dima žrtve — zadah od parfema!
 Bah! — blještilo c'jelo devetnajstog v'jeka
 Treba motrit s višeg ko u — perspektivi!
 — Ta do stojnog visa ne dopire dreka,
 Što bokčeva usta okrutnički krivi;
 Do visoka krvi ne vide se kapi,
 I suza se brzo u vjetar rashlapi.
 A zadah se krvi s dimom crnim m'ješa, —
 A suzu i uzdah — tko sred buke čuje?
 A samrtna pjesma? — Buk je, lūpa dave,
 Što s kladiva tisuć tvornicama bruje!
 — — Divit će se gospa svojoj djeci umnoj
 Modernom se klanjat napretku kulture!
 — — Pa što, ako oči jadnih milijuna
 U budućnost crnju ledna srca zure? —
 — Ta imamo dim i gnoj i zveket stroja
 Ta imamo svjetlo, paru — —
 Svud se diže barjak rada, boja,

Svuda sreća niče, kud nam stupa stopa,
 A s visa se čudi — s Eifelova tornja
 Našem radu divskom — mati Europa!
 — — Divi nam se mati i zanosan pogled
 S Eifelova tornja svojoj djeci šalje,
 I kroz krive zube holi pozdrav kliče:
 „Daleko smo došli, još ćemo i dalje!“

Ali u to tamo od istočne strane
 Čudan miris plahi vjetri nose.
 Čudan miris! — finoj gospi Europi
 Taj odurni miris zgadio se!
 I hvata se za nos — i kašlje i kiše,
 A krivi se zubi u usnama tresu:
 — „Što mi mutiš moje refleksije slatke,
 Ti odurni vjetre? — — — Po čemu mirišiš?
 Čini mi se — krvi i — — ljudskomu mesu!
 Otkuda ti miris? — Što me buniš sada,
 Dok se svojoj djeci divim sa visina? —
 Poprskat ću — jao! — svoje sjajne svite,
 Krpe svog baršuna, čipke muselina! —
 Ha — u nesvjest još ću od tog jada pasti! — —
 — Koji ti je posô? Što te nosi amo?
 Ne znaš, da u miru život provodimo,
 O ljubavi ljudskoj uvjek raspravljamo? — —
 U ljubavi ljudskoj i komotnom žiću
 Ne će više gadjat puške ledne c'jevi! —
 Svud je mirno sada — — — Ta barbarske rane
 Nova mi kultura mekim vezom prèvi.
 Što te nosi amo? Što te buntovnika,
 Med kulturne ljude koji jad te šalje?
 De — pogledaj plode našeg mudrovanja
 — Daleko smo došli, — još ćemo i dalje! —

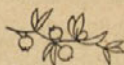
Resko zuji vjetar i uz smrdljiv zadah
 Nacifranog gospi muklo odgovara —
 A kroz njega struji ona ista pjesma —
 Iz davnine pjesma samrtnica stara.
 Zbori vjetar: — „Tamo na istočnoj strani
 Dva se borca bore;
 Jednog diže ljubav za slobodu svetu
 I očajan mač mu u desnicu tura,
 A drugoga štite — tvoji ideali,
 Devetnajstog v'jeka kaljava kultura!
 Krv junaku vrije, u pokolj ga tjera,
 Gdje o život i smrt teški boj se bije;
 I pob'jedit već će: već s junačka čela
 Pobjednički znoj se niza lica lije —

Već do svoje mete čvrstom stupa stopom,
 Na silničke grudi holu nogu peri; —
 A — otrag ga tvoja uništi kultura
 I ubiše tvoji kleti revolveri! — — —
 — Pade jedan borac — i stotine s njime
 Nakvasiše zemlju krvlju srca vrela; —
 I u tome času stotina je ljudi
 Tu kulturu tvoju očajno proklela.
 A iz srca njihovih crna krv je tekla:
 Njen se zadah s otom ljutom kletvom m'ješa —
 — Ja ga primih; evo — ovo ti je spomen
 Od stotine palih, posvećenih lješa!
 Ovo ti je vapaj, što ti nosu škodi,
 Kad su čista srca gorko zaplakala —
 To ti je trofeja ljudskog mudrovanja,
 I to ti je kletva — kulture, morala! — — —

— — — — —
 Sluša gospa bolje, za prsa se maša, —
 (Od parfema, muke l') klecat noga stala:
 Pred očima gleda, gdje krv hrlo teče,
 Gdje laž ruši borce ljudskih ideala.
 I pijana lica novovjeki moral
 Gdje se smije mrsko vrh krvavog pira,
 — Dok tisuće mriju — gdje kultura šapće:
 „Nek ste pali, neka! — Rad svjetskog je mira!“
 Kleca gospa — dršće — i sumrtvo zuri
 U čemeran prizor pravde pokopane;
 Omučenim licem iz ugasla oka
 Ni sućutna suza ne može da kane.
 Dok blještavi sjaj se plašta zor — kulture
 Raspada u gnjilež i u puste tralje,
 Ona srće, pada i tek muklo šapće: —
 „Daleko smo došli, još ćemo i dalje!“

— — — — —
 Pade Europa s Eifelova tornja,
 I razlupa glavu i baršun razdera;
 Pom'ješa se parfem sa bulvarskim blatom,
 A s prašinom kolá krvca dragocjena.
 — — — Ta krv teče, teče, i s p'jeskom se mješa;
 Gospa leži, smrt joj ledno stište čelo — —
 Dim raznaša vjetar i zviždukom reskim
 Ko ljubavi mrtvoj da pjeva op'jelo — — —

M. H—v.

Sonet.

Dejal je Vlah Elija: „V tihi lozi
Ki ne drži nobena steza skozi,
Tam bela se je vila skrivala,
O zori se v studencu vmivala.

Če videl starec jo — mu Bog pomozi,
Srcé mu prestrelila v temni vozi . . .
Z otroci pa je rada bivala,
Radost je rada ž njimi vživala.“
Tako sem videl Tebe v perivoji,
Kako si ljubko s fantkom govorila . . .
Capljal je z drobnimi nožicami . . .

A da bi jaz hitel k bližini tvoji,
To vem, da bi mi srcé prestrelila
S pogleda jeznega puščicami.

Zvonoslav Zor.

Priče.

V noči lepi mi prisegel
— Priče zvezde so bilé —
Da ob letu me kot ženo
Stisne na srce ljubeče . . .
Minilo že davno leto.
Zvezde neme so, gluhé . . .
In zato jih malo briga
Komu so za priče bile —
Kaj govorijo ljudjé . . .

Dragica.

Svetka.

1.

Ko srečal sem te tam na trgu
Ti šinila je kri v glavó;
Dokaz, dokaz to bil je jasen
Da mene ljubiš le, srčno.

Vsaj srečala si mnogo fantov —
Opazoval obraz sem tvoj;
Zardela nisi pred nobenim —
Zardela si le pred menoj.

2.

„Oh koliko rožic premore vaš vrt,
Na tisoče rožic dišečih:
Nedolžnih tu lilij stotero cvetè —
Tam nageljev polno rdečih“.

Poprosim jo, Svetko, za nagelj rdeč,
In ona z veseljem ga da mi;
Pa nagnem se k nji, se zahvalim lepo,
In primem jo lahno za rami.

„Oh koliko rožic premore vaš vrt —
Najbolj pa mi jedna dopada:
Utrgati Tebe, oh, Svetka, li smem,
Me imaš li, draga, kaj rada?“

3.

Zakaj si ravno zdaj zbolela,
Ko sem te ljubiti začel;
Kot rožica si prej cvetela —
A zdaj obrazek tvoj je vel.

Da meni Tebe prepustijo,
Potem pa skoro stavil bi,
Da brez zdravil, dekletce moje,
Tako j Te jaz ozdravil bi!

4.

Mrak že legel je na zemljo,
Že je legla noč na zemljo —
Temna noč, oblačna noč.
Stopal, hitel sem po cesti,
Kot hiti pomladni veter,
Da objame cvetko malo,
Da poljubi jo gorkó.

Že sem jo objemal Svetko,
Že sem stiskal Svetko k sebi —
Pa mi pošepče ona
Mirno, tiho na uho:

„Kak oblačna noč je zunaj:
Videti ni svetle zvezde,
Ki sijala bi na zemljo“.

Pa pogleda me boječe,
In ji jaz odgovorim:

„Zunaj je nebo oblačno —
Jasno Tvoje je obličje:
Zunaj videti ni zvezde,

Ki sijala bi na zemljo —
Zvezdi dve pa tu sta svetli;
Zunaj blisk in grom in strele —
Tiho, mirno pa je tu“.

Pa pogleda spet me Svetka —
A pogleda me veselo.
In poljubim jo na lice
Še strastneje kot poprej . . .

5.

Ko zjutraj solnčece zlato
Izza gora prisveti —
Že misli na Te iz srca
Začnejo mi hiteti.

In ko opoldan zadoni
Veliki zvon iz line —
Pa spomnem na Te se in spet
V srcé mi radost šine.

Ako na zemljo leže noč,
Ne gredo — misli k Tebi;
Ne, ne, zvečer grem k Tebi sam,
Da te pritisnem k sebi . . .

B. Potočan.

Poštarica.

Aj, aj, presneta poštarica,
Kaj mi ti storila si! . . .
Čeravno prelepa si, Marica,
Hudobna bila si.

Veš ljubica mi je pisala
— Četrty že dan je zdaj —
Lepo mi kraj orisala,
Kjer v mraku je iščem naj.

Kako duhteče je pisemce to,
In zraven nje laskov par . . .
A kaj, ko pisma dolgo tako
Na pošti leže vsekdar!

In jaz na sestanek nisem prišel . . .
Seveda — ni greh to moj!
Deklič pa moj loviti začel
Si druge je fante takoj.

Aj, aj, presneta poštarica,
Odpustiti tegá ti ne smem . . .
Čeravno prelepa si, Marica —
Še morda te tožit grem!

Vek. pl. Prteški.

Po zimi.

I.

Glej, ljubica moja, že temna noč je,
Ko prišel sem k tebi nocoj,
Da zopet bi gledal obrazek tvoj
In padel ti v mehko naročje . . .
Oblaki prepregli so temno nebo,
Ledene snežinke mi v lice bijo
In mraza trepeče telo . . .
Devojka otvori gorak svoj hram
In daj že enkrat odduška željam,
Ki srce na dan jih sili . . .
Ah, ona spi! . . . Le spavaj mirno,
Vsaj postelj poiščem drugje si lahko —
Pod okencem tvojim bom snival sladko
O tebi . . . —

Maksimiljan.

Jesenji vjetar.

Kad sam bio mali, pa kad je znala u ljetu kiša pljuštiti, nagla, jaka, (tako da je nad krovovima titrala tanka, sitna maglica prštećih kapljica), grom gromorio, tutnjio negdje — negdje, pa opet došao nad naš krov, kuću, — a mi stajismo kraj vrata ili prozora, pa se zagledali — onako maleni — u one žute, novorođjene potoke, mlake i mlačice, — i gledali u bijelo-žutu pjenu, što se na njima radjala i za čas umirala, — a pljuštilo, a grmjelo, — onda bi znala moja majka ili koji stariji uzdahnuti:

— Tko zna, tko si to opet uzeo život? — pa se Bogo tako ljuti? — —

Mi maleni smo šutjeli. Nijesmo razumjeli.

Davno je bilo, davno; — no ja nijesam zaboravio.

*

Sad ne pljušti kiša, ne grmi grom; — ali uji, uji vjetar. I ciliće i jauče, pa opet uji.

Što je kiša, kad se spusti onaka obilna, jaka? — Nigda to ne može biti tako neugodno, a najmanje za ljetne zapare. Ta onda to nijesu nego — suze.

A grom? — grom je strašan i jak, — no kratak. Ono, što se dugo iza njega čuje, ono je tek jeka, jeka. Ono nije grom.

Al vjetar — taj uji dugo. I dugo se ko prokletnik vije oko kuće. Oko ugla, crijepa i trama. A tako bolno, jadno cvili, jedno jauče, — a stakla mu na prozoru drktavo pripjevaju . . . I to traje dugo, prem nije jako snažno. Manje je jako svojom pravom moći; — ali jer je dugo i tako tjeskobno i neugodno, — stoga je zlo.

I meni pada opet na um: Tko si je opet život uzeo? — —

A nije to jedan, nije samo netko. Vjetar uji dugo, plače mnogo, — — Bogo se kara dugo. Dugo traje nevrjeme; ima ih dakle mnogo. A nije kratko, nije grom: oni si nijesu uzeli život, nego si uzimaju.

Uzimaju pomalo — — — — —

O jadni sušičavi! Vama je poći. Vi ste to, što lagano umirete, dok uji dugi ovaj vjetar. Jesen je. Vama je poći. Ta to nije nego — — — Vama je poći — — —

A ima ih mnogo. Mnogo.

I da može jedan čovjek čuti kašalj svakoga sušičavca, kako bi mu bilo? A vjetar, jesen je, hlad. — — —

Koliki si sada — ovako — uzimaju život?

Paul Adin.

Vizije.

I.

Zdelo se mi je, da sem na vaškem pokopališču. Sivkasta megla se je vlačila mej nizkimi zidovi. Eksotično-mamljivo so duhtele črnikaste cvetke. Žalobne vrbe so stale mirno v tihotnem zraku... Sedel sem na nizek spomenik in gledal nepravilne vrste grobov — stezice so se vile križema mej njimi.

Zijalasto so strmeli kameni z napisi vame...

Po vzduhu pa je nakrat završalo. Pijano so se nagibali spomeniki... otožno drevje se je zazibalo, železni napisi na križih so zazveneli, gomile so se vzdigovale višje in nižje — svet se je tresel... Razpokana vrata mrtvašnice so odskočile: pred staro podobo Odrešenikovo je brlela zakajena, šepava, na žici od stropa viseča svetilka, ... na opekovitih tleh pred njo je pa bil razgrnjen črno-bel, drobno pramast mrliški prt. Na njem je stala odprta krsta.

Večkrat je luč vsplamtela in svetloba je šinila preko obraza mrtveca. V krsti sem zazrl blede postavu — podobo *svojo*...

Iz lin je nemirno bežal preko kraja miru brneči zvonov glas.

II.

Ležal sem v senci košate jelše.

Listje je frfotalo na kosmatih nitkah po zraku sem ter tje; včasih je pa planil lahen vetrič iz doma vil — izpod beloblestečih oblakov sem v solzno dolino ter milo in toplo objemal drevesne veje.

Na oči pa mi je padal truden, težak sen. Premagoval sem se in se včasih ozrl po cvetoči planjavi in na sanjave vrhe dolgočasnih planin. — V mestu pa se je oglasil hrup; prepir mi je grmel na ušesa; prav tja pod jasno nebeško streho so letali pretrgani, zdivjani glasovi, sape pa so jih zanašale nazaj na zemljo. Zamolkli zvoki trobent, ropot težkih voz, rožljanje bobnov, razuzdani krohot, pljuskanje vrat, žvenket pobitih okenj, divja kletev... vrelo je izmej zidin.

Prah se je dvigal ponekodi mej poslopji...

Mestni grad je stal brezbrizno nad pohotnem zelenjem... Počasi pa se je hrušč polegel in nastala je tišina. Sem izza Krima je priletela jata vranov... Zapeli so svojo vražjo pesem. In zopet je bilo tiho.

Na starodavnem, častitljivem, začrnelo sivem grajskem stolpu se je potuhnjeno pokazala rdeča zastava, se razvila in s peklensko strastjo zaplapolala po težkem vzduhu nad stavbami. Razvijala se je bolj in bolj... Kmalu je vihrala mogočno nad vso pokrajino. Meni je pa postalo v duši hudo, neznansko grozno; dušilo me je — zdelo se mi je, da se pogrezam globoko, globoko...

Afanazij.

Zbog ljubavi.

Pripovijest iz seljačkoga života.

Napisao M. Vrbovski.

I.

Nedjelja je. Sunce je već prevalilo pô puta i izbuljilo svoje krupno oko na zemlju, da ne možeš stati od vrućine. Ni otkud ne piri ni lahorak. Sparno je, valjda će biti kiše. No ta vrućina ne smeta kolu, koje igra pred smiljanskom crkvom seoska mladež ko pomamna. Stariji ljudi stali sa strane i blaženim pogledima mjere mladež. Kolom jorgoli zvonka pjesmica iz mladjahnih djevojačkih grla. Predvadjaju ih Bara Grgina, na glasu pjevačica u Smiljanu. Do nje igra aran momak, te navire iz svih naramica, da zamota kolom, koje se, regbi, počelo ljenije vrtiti.

Malo dalje od kola meću se neke smiljanske avanice kamena. Ne hvata ga se svaka šuša, da ne ostavi kamen s porugom; jer eto sramote kud god krene. Oni, koji misle, da bi ih mogao taki udes ošnuti, stoje skrštenih ruku kraj kola, da dajbudi riječju osokole svoga znanca.

— Ma, brate, najdalje naš Jakov; ne manjka njemu pogače ni vina, pa i ne imao vrat ko bik dobro ugojen! — više iz rpe stari Luka.

— Čekaj, dide Luka, ima još i naših junaka, koji se ne srame tvoga Jakova — hoće jedan deran. Evo i Nikole; vidjet ćemo, tko je Marko, tko li Janko*.

Eto bome Nikole. To je onaj isti momak, koji je malo prije kolom upravljao Nikola je prava avanica. Naprasit, da te Bog oslobodi: i za gô bi nož uhvatio. Krupna je to ljudina, prsa sežanj širokih; a i brkom se zauzdao. Uzme Nikola kamen i čušnu ga korak dalje od Jakova.

— Bome vraški baca — poviče više grla.

— Ded, Jakove, odbaci Nikoli, ako si čoko — poviče onaj isti deran. Jakovu oblije lice sram, pa će:

— Da ja svaki dan ljenčarim po prelu i ašikovanju, ne bih se lje sramio tvog Nikole.

— Vide ti ženskilja, što on meni predbacuje — nasmija se Nikola. — Ne ideš li svaku večer k Bari Grginoj, da joj osvojiš srce? Uzalud ti je, Jakove, jer će ona za kratko moja biti!

— Nijesam ja luda, da idem za onom curom, koja je već davno mogla izuti bijele čarape — naceri se Jakov ljutito.

— Valjda ti je žao, što tebe ne će, pa je zato ogovaraš.

— Meni žao tvoje Bare, one vucibatine? Baš bih imao i za kim žaliti!

— Ne govori više tako o Bari, jer će sad biti druga! — stane Nikola Jakovu pred oči. A Jakov će njemu otresito:

— Komu ćeš ti brčkati ispod nosa, nespodobni ljudska!

* Tko junak, a tko kukavica. Riječ u narodu.

Nikola ni pet ni šest, nego ćuš Jakova teškom rukom, da su mu svitlice iz očiju skočile. Popadoše se o pleći. — Drž se Nikola! Ne daj se Jakove! Udri Nikola! Tuci Jakove! — vikalo se sa svih strana. Svatko je nastojao svomu pomoći, svatko drži za svoga. Razvrglo se i kolo, pa svi gledaju, kako će se ta gungula svršiti. Iz rpe se ćuje kad-tad psovka. Nekoje žene oblijeću okolo i lamaju rukama, narićući i plaćući. — Eto pandura; rastavljajte ih! — ćuje se najedared nećiji glas.

Rastaviše ih. Nikola stao naprotiv Jakova. Oko svakoga se skupilo nekoliko pristaša. Jedan na drugoga reži ko pas na psa, stištu šake, pušu kroz nos, prevreću očima.

Jakov je ko bijesan, iskolaćio svako oko, ko vò kad ga obad poplaši; psuje — misliš da će se nebesa na zemlju survati.

— Ćekaj, znat ćeš ti, tko je Jakov Devćić. Misliš, da ćeš ti koga za nos voditi! Ne ćeš valaj, vjeru ti zadajem. Ma ne bilo me živa, bude li Bara tvoja — — — (Nastavit će se.)

Agneza.*)

I.

Agneza ustala je danas veoma rano. Od pete ure ne može da spava. Ona je blijeda, u cijelom tijelu osjeća umor. Samo da je taku ne zateće majka! Ah, to bi bio užasan dan! Vječita propitkivanja, vječita naklapanja, do ludila glupa zabrinutost.

„Grozno!“ — pomisli Agneza, i sva se potrese od uzbudjenosti — —

Iza pet časaka zapali svijeću. Sasma posebnim plamenom gorila je svijeća u svjetlo-sivoj atmosferi jesenskoga jutra. I tu bijaše umora, — onog dalekog, vječitog umora, što leži nad ćitavim krajem za maglovitih listopadskih dana.

Agneza je osjećala, da joj se svaka žilica nervozno potresa. Mnogo je prepatila ovu noć . . . Ali kako da sve to pred majkom pritaji? — Ona je odviše dobro poznaje, ona pogadja njezine osjećaje . . .

„Da protarem lice studenom vodom?“ — sjeti se Agneza i tiho se odšulja k vratima. —

Krajevima hodnika povlaćile se još sive sjene noći. Sve je ležalo u sutonu, lagano izmićući pred slabim, sumornim svjetlom jesenskoga jutra.

*) Kroz noviju se literaturu povlaći kao crvena nit teorija atavizma (našljedstva bolesti), što su je poglavito talijanski patolozi znanstveno utvrdi. Kome nijesu poznate Ibsenove „Sablasi!“ U ovoj je crtici pisac pokušao obraditi tragiku takve duše, koja je užasnom tom baštinom prisiljena, da uništi sama sebe. Neka se i shvati s toga gledišta!

— Klaro! — javi se Agneza, i mukli šapat odjeknu sa stijena . .

Tišina. Nitko se ne odjavi. Agneza se povratu u kabinet i tek pritvori vrata. Ipak — Klara, starica od kojih sedamdeset godina, jednom dojilja Agnezine majke, a sad neka vrst nadzirateljice, bez opredijeljena posla u kući — mršava i dosta pognuta ženskinja, sijedih i rijetkih kosa, dobro je upetila glas gospojice Agneze.

„Za Boga, kakva nesreća!“ — pomisli starica, i, koliko su joj dale vremešne kosti, brzo skoči s postelje. Nije prošlo pet časaka, — i mršava, nabrana pojava Klarina ukaza se na vratima kabineta gospojice Agneze.

— Što tako rano? — prousti starica Klara kroz strah i silnu zapanjenost, uočivši gospojicu Agnezu u bijeloj košulji, ogrnutu tek sivim vunenim šalom.

Agneza se u prvi tren već pokaja u duši, što je smetala pokoj dobre Klare. A Klara bijaše zaista dobra i ljubila je Agnezu srcem roditelja.

— Ne uzmirujte se, dobra Klaro! — prekine Agneza prva neugodnu pauzu, — nije se dogodila nikakova nesreća. Ne mogu naprosto da spavam. Nešto sam uzrujana. Ja vam kažem, Klaro: glup udes, da glup, silno glup je udes, koji me proganja.

Tu se Agneza sjeti, da je priprosta starica i onako ne bi razumjela; — ta ona je tako jednostavnih, tako uzanih, gotovo naivnih misli.

— Klaro, dobra Klaro! — ne govorite o tom ništa majci . . . Majka je odviše skrbna . . . Čuste li, nikomu ništa ne kazujte . . . Nego nijesam vas za to pozvala. Hoću da se umijem. Donesite mi vode!

Na Klarinu licu ne bijaše zapaziti osobite promjene; istom se nabori u licu nešto otegoše, kao pod dojmom tajne, teške boli. Agneza je ipak razabrala, da je starica zdvojnja.

„Ah, ovi priprosti ljudi, oni naprosto misle, da se čitavi svijet preokrenuo, ako se dogodi tek nešto, što nije u skladu s onim patrijarhalnim običajima, na koje su navikli od iskona“ — pomisli Agneza, i reče glasno:

— Tako, tako dobra Klaro Molim vas, donesite mi vodu i ne govorite ništa majci. Nikomu, nikomu ništa o tom ne govorite!

Starica ispane na hodnik, čvrsto uvjerena, da se s Agnezom dogodilo nešto strašno, neobično strašno.

II.

Agneza stoji pred lavoarom.

Odložila je šal i tare studenom vodom lice i vrat, ne bi li se domogla ma kakve rumeni. Tako joj je sumorno, pusto! A u glavi joj kopa još uvijek spomen na noć, na ovu divlju noć. I isti onaj san, ona nenadana, porazna slika vraća joj se u pamet, ma da je Agneza i hoće da otjera. Ah — ta baš toga radi vidi joj se sve tako sumorno u ovom jesenskom jutru iza onoga sna, u kom bijaše

sva poezija tropskoga neba i prežarkoga sunca. Ona toplota ona raskošna toplota! Onaj divlji žar u očima! Da, — to je bio njen zaručnik, njen Viktor, koji ju je onako demonski u snu zagrlio i čvrsto, divljački pritisnuo k sebi. I kako je sasna drukčiji bio u snu onaj Viktor, onaj tihi Viktor!

— Ah, čemu to? — pomisli Agneza odjedared; što bi mama rekla, da čuje moje misli? —

I na um joj dodje njena mati, bojažljiva i mirna ženica, što je čitave dane sjedila uz prozor.

— Gle, u nje nema vatre! — sune Agnezi najednom — — Dosadni su, dosadni — —

Ona se ogleda po na pola sivim kutovima sobe. Tu bijaše sve tako smjerno, mirno, dosadno Vani je magla, polutama — — a Agnezi dolaze uvijek pred oči oni duboki, strasni pogledi iz sna ove noći.

— Grijeh je, grijeh. — Ljudi to osudjuju. I majka, i Viktor bi sam osudio — —

Čudno! Agneza oćuti neku antipatiju za pravoga Viktora, kad se sjeti onoga iz sna.

— Ah, oni toga ne razumiju. Onaj žar, onaj žar! Kako je bio zamamljiv, plamen u snu kako me je vukao za ruku, kako mi je stisnuo vrat — —

Agnezi se sjeti, da je u snu stajala gola vrata pred svojim Viktorom. Sasna besvijesno pogleda taj vrat u zrealu, koje tek slabo odrazivaše konture Agneza zapali svijeću. Uz drhtavo svijetlo prividi joj se vrat baš onakav, kakav bijaše u snu; — nekako divlje, zavodljive bijahu njegove forme. Hladan ručnik, kojim se otiraše djevojka, učini, te se koža sva zažarila i nadula: nekako bijaše veći, puniji.

Agneza se naglo pokrije.

— Ne ne! Grijeh je, grijeh! Kakove misli . . . No, lijepo je ipak bilo . . .

Ne, ne samo lijepo, — njoj se ono u snu pričinilo jedino pravo, jedino iskreno.

— Čemu skrivati, čemu skrivati? — pomisli opet. — To nije po patrijarhalnim običajima; no — čemu skrivati? Ono je divlje, toplo, slatko! Čemu skrivati? — —

I naglim kretom raskopči Agneza bijelu košulju, što bijaše usko prilegla bujnim formama njena tijela, i stajaše golih grudiju pred zrealom. Pravom nasladom poziraše djevojka vlastitu, bijelu put, što se tako zamamno odrazivala na amalgamu uz blisko svijetlo svijeće.

— Čemu skrivati? — —

*

Orte Agnezina lica nijesu osobite ženske ljepote, Ali njezina put, svaka žilica njena tijela, svaka crta njena lica, grudiju, bokova, ruku pa (ćemu napokon tajiti?) i nogu, — sve je to odisalo

nekom dalekom raskoši; iz čitave je njene pojave pršala neka daleka, ništeća slast . . .

Njezina bujna plava kosa u neurednim joj pramovima padala niz široka, kao sniježnim jastučićima obložena ramena; a oči joj posebnog, vatrenog sjaja, virile su ispod kose kao duboka gorska jezera.

U plamenu tih očiju izgarala su srca . . .

Ispod prozirnih, plavih čarapica razabirao se bujni snijegobijeli raskoš njezinih mišica.

Stojeći tu, sva okružena sivim sjenama jesenskog jutra, ona je ovom mrtvom, sumornom okolišu podavala života, zamamljivosti: — sve je odisalo nekom čisto dalekom prelesti.

Odista: ona nije spadala u ovu mirnu polutamu; ona bijaše rođena za ono tropsko nebo, one divlje zagrljaje i plamene oči noćasnijega sna.

*

Agneza je zaručnica.

Viktor (tako se zvao njen zaručnik), suplenta je na gimnaziji. Pojava simpatična: mršav, visok, kratkih plavih kosa i brkova, ravna nosa, visokog, sanjarskog čela, vječito elegantne nošnje; k tomu čovjek naobražen, dobar lirski pjesnik (neki ga dapače smatrali prvakom u mladjoj pjesničkoj generaciji), sramežljiv i pun idealnih pogleda na život (što ipak iz njegovih pjesama nikada ne bi razaznao) — i — — dašto, to je za naše „mamice“ najvažnije — sin dosta bogatih i veoma uplivnih roditelja.

Agnezu je ljubio neizmjerno. Njezine hire, bijesni često bljesak njezinih očiju, — svega toga nije on pravo shvatao; — — on je u njoj gledao neku antiknu damu, najmanje kakvu Antigonu, i još više — mnogo više . . .

Viktor nije zaronio do dna Agnezine duše.

III.

Jutrnji događaj u domu Brigitte Barbarić ostao je tajnim, i ako se Klara već dva puta zaletila u gostinjsku sobu, da gospođi Brigiti ispričava sve, vodjena dašto svaki put najplemenitijim namjerama.

— Što želite, Klara? — upita je gospođa Brigita, kad je ova po drugi put banula u sobu.

— Htjedoh vam nešto kazati, — počne Klara, ali se u isti čas predomisli . . .

— Ah ne, — ne! — Hoću istom, da potražim broš gospođice Agneze. Bože moj! (— tu je frazu vječito opetovala —) sva sam danas nekud smetena.

Gospođa Brigita nije ovoj smetnji starice podavala upravo nikakve važnosti. I dok je ona prislanjala binokl k očima, da nastavi čitati novine, Klara iščezne iz sobe.

Agnezi bijaše teško da se savlada pred majkom. Izbjegavala je česti susretaj s njome. Osjećala je silnu potrebu, da bude sama.

Sve joj bijaše previše sumorno, dosadno. Kradomice pogledala bi gdjekad na majku, gdje mirom stare gospoje brižljivo reda sitnarije po sobi. I to se Agnezi prividja dosadno. Onaj brzi, zamamni, svijetli san i ovo, ovo! Taj joj san neprestance dolazi u svijest. U takvim se časima sad sva zažari, sad opet problijedi kao krpa.

Živei joj bili još uvijek silno napeti.

— Ah, to je bio divan san! — Ali ne, ne, — to je bilo gadno, vrlo gadno . . . Ljudi vele, da je to veliki grijeh . . . On me je držao u zagrljaju: ruke mi ovio o vrat i strastveno me cjelivao . . . Samo oči, one oči! Tek glas, ne — to nije bio Viktorov glas . . .

— Tek štogodj! Jest, — takav mora da je moj zaručnik, moj Viktor — takav! — Da sva izgaram u njegovu zagrljaju. — „Agnezo, sad si moja, za uvijek moja!“ — to je bio krik, divni, djavolski krik — — —

Agneza stane. Njoj se prividja, kao da ono, što se diže i burka u njezinoj svijesti, i nije prošlo, i nije minulo, — nego da to jest, da se obnavlja u potpunoj svojoj zbiljnosti, da živi . . . Ta evo! — i Viktor je tu — ovaj čas taknuo se njezine haljine i nešto joj tajna prišapnuo u uho — — —

— Viktore! — krikne Agneza nesvjesno, i sva iznemogla od nanadane slasti srusi se na divan . . .

Topli, ugodni srh provuče joj se hrptenjačom, a onda se nešto mlaka, opojna, nikad ne okušana proli čitavim tijelom — — —

IV.

Viktor je svaki dan poslije podne u četiri sata pohađjao dom gospoje Brigitte Barbarić. I danas je tako učinio. On stanuje izvan grada. Do doma gospoje Brigitte ima dobar sat hoda. Put vodi kroz poljane.

Kako se u ranu zoru magla spustila, visjela je nad okolinom čitav dan. Na pustim strništima vidjela se ovdje ondje koja mršava kravica ili kakvo mizerno kljuse svezanih prednjih nogu; oko toplih tjelesa ovila se magla, pa se ova živinčad vuče po goloj i pustoj zemlji kao kakove aveti. Tamo u daljini opaziti je kroz tmušu slab plamen pastirskoga krijesa; a dim — gusti, plavi dim, vije se posve nisko tja ovamo do druma, kojim je Viktor koracao.

Bio je danas zlovoljan — prvi put, otkako je upoznao Agnezu. Ipak — on si je ovu „momentanu zlovolju“ tumačio posve jednostavno: naljutio ga nekakav „deran“ u školi, a i vrijeme je gadno: „vlaga“ mu se ušuljala u kosti . . . Samo neki tajni glas mu govorio, da je tu neki doduše još mutni, ali ipak posve drugi, dublji uzrok . . .

— Ah, šta! Glupost! Sad ću još da povjerujem u udes! — rekne Viktor u pô glasa, nasmije se prisilno i pobrza korakom — — —

*

Agneza sjedi na divanu u gostinjskoj sobi. Prislonila je glavu o dlanove i uporno gleda u pod. Nervozna je. Već ne tjera iz

svojih misli spomen na onaj san: ona se potpuno pustila uživanju onih bljeskavih očiju i stiskaju one čvrste ruke. Agneza sva dršće. Ona zna, da će sad doći njen Viktor, njen zaručnik, — onaj divlji muž njena sna.

I baš Viktor pokuca i udje. Agneza se teškom mukom suzdrža, da ne poleti, da ne krikne, da mu sama ne pane na grudi, koje su noćas bile tako blizu njezinoj puti. Onaj žar, onaj raskošni žar!

Ona ga pogleda. No gle! — To nije onaj Viktor, nje n Viktor, — to je običan, uredan i miran mladić, koji eto u sasma korektnom položaju drži šešir i dosadno zapitkuje. A ona nije čekala njega, ne! On je to u istinu, taj jednaki rob patrijarkalnih običaja, dosadan kao majka, kao Klara, kao ovaj jesenski dan. Ne, ne! Ona hoće onoga iz sna, onoga divljega, strasnoga. Čemu skrivati, pomisli ona opet, čemu skrivati? — — —

— Viktore, ti si kao i naša Klara. Patrijarkalni običaji . . .

— Kako ti je glas danas oštar, kako uvredljiv!

— Uvredljiv . . . Viktore, ti si slab, kukavan.

— Slab! Kukavan! Hm . . .

— Da, slab, kukavan. Koliko si mi puta govorio, da prezireš udvornost . . . No dakako, to vrijedi samo onda, kad se ne radi o tebi.

— Agnezo, tako nijesi nikada govorila.

— Nikada?

— Nikada!

— Čuj, Viktore! Majka je kazala, da će se naša ženidba obaviti za godinu dana. Je li?

— Da.

— To je dugo

— Ja sam govorio majci.

— Kada?

— Pred nekoliko dana.

— Pokušaj još jednom. Godina dana, to je mnogo.

— Mnogo, mnogo — ali . . .

— Ali, ali — nasmije se Agneza prezirno. Htjedoste kazati, — ta to ne može da bude, to vrijedja patrijarkalne običaje!

— Ne, draga Agnezo, — to ne htjedoh kazati.

— Ne to, ali isto.

Viktor ne odvraća ni riječi. Bilo mu je, kao da ovo sve, što sluša i što govori, biva u nekom snu, nenadanom, teškom snu. Je li to Agneza? Ne — to je neka druga djevojka, prkosna, plamteća pogleda i izazovna lica. U njoj bijaše nešto novo, nepoznato, demonsko.

— Agnezo, mila Agnezo, sanjam li ja . . .?

— Ne, gospodine Viktore, vi ne sanjate. — — Slušajte zadnju moju želju, što je upravljam na vas: idite, odmah idite i ne vratite se u ovaj dom dotle, dok ga ja za uvijek ne napustim . . .

— A onda? — otme se Viktoru glup, nesvijestan upit.

— A onda — — onda, kako vas je volja . . . Moj naklon, gospodine Viktore. Ostajte mi zdravo . . . I Agneza pobrza iz sobe.

V.

No Agneza nije na miru. U njoj sve vrije. Čemu skrivati? — taj joj se upit uvijek vraća u pamet. Ona već ne misli na san: uživa sad, kako je otjerala onoga kukavelja, koji nije bio njen... I u čas pričinu se Agnezi, da je bezumno držati se dosadne ove sumornosti. Žar, žar! Da ona će sve reći, sve —

— Majko, naglo prozbori Agneza, ja ne mogu da dulje ovdje budem.

Gospoja se Brigita sva zapanji

— Agnezo, draga Agnezo!

— Ne zovite me dragom! Ja nijesam vaša Agneza. Ja ne ću da ovdje dulje budem.

— Agnezo, što ti je za boga. Ti si luda!

— Luda, bolesna, kako hoćete. Čujete li, ja ne ću da ostanem, ne ću. Čemu skrivati? . . . Ja sam noćas sanjala; on me je grlio . . . No što da vam to pripovijedam: vi me i onako ne biste razumjeli. I Viktor — i on je slab, kukavan. S njime sam već obračunala.

— Agnezo, ja te ne poznam. Kakva si to danas?

— Danas ja sebe poznam. Znam, što mi treba. Čujte, majko, — ja idem od vas, idem još danas. Daleko odavle, daleko!

— Agnezo! — dahne jedva gospoja Brigita.

— Hoću da se naužijem slobode, žara i da . . .

— I da izgubiš ime, poštenje — da izgubiš sve! — zaletij joj se u riječ majka, sva klonula od teške duševne borbe.

— Da izgubim mnogo i da dobijem sve! — odvratila Agneza s očitim izrazom patnje u svakom drhtaju glasa.

Brigita se smuti. Htjede da primi kvaku od vratnica, ali se u isti mah sva iznemogla stropošta na pod — — — — —

*

Bila je vlažna, tamna jesenska noć.

U domu gospoje Brigite Barbarić sve je već pozaspalo. Samo u kabinetu gori svijeća. Agneza sprema košulje, haljine i nakite u putni kovčežić.

Iz susjedne sobe dopire slab jecaj.

Brigita je gorko plakala.

Epilog.

U prvi tren nitko nije znao, gdje je Agneza. Sva propitkivanja ostala su uzaludna. Tek iza kojih pet mjeseci sazna Viktor, da Agneza boravi u nekom gradiću u Ugarskoj, i javi to gospoји Brigiti. Ona se uputi onamo. Bila je večer, kad je vlak dojurio u postaju.

— Noćit ću u svratištu, a sutra idem, da je potražim.

U svratištu bilo je malo gostiju. Brigita zovne poslužbu. Na vratima se ukaza bujna, lijepa žena — Agneza. Putem joj jedan od mlađe gospode, što su sjedila oko okrugla stola, dobaci dosta

*

slanu primjedbu. Agneza se samo nasmije i podje k stolu, gdje je sjedila gospođa Brigita.

— Što izvolite, gospojo? — upita Agneza veoma uljudno.

Brigita podigne glavu.

— Ona! — prousti jedva i sva protrnu — — — — —

Kad je gospođa Brigita Barbarić došla k svijesti, stajao je uz nju konobar u crnom fraku.

Kod okruglog stola čuo se glas onog istog mladog gospodina. Govorio je svomu drugu uz glasan hihot: — Lijepa naša Agneza boji se ženskih glava; da si samo vidio, kako je bježala od one gospoje! Mi muškarci svakako joj bolje imponiramo . . .

Već ranim vlakom ostavi Brigita Ugarsku.

Viktor je i nadalje često pohadjao dom gospoje Barbarić. Jednog predvečerja, kad je već smalaksala prva navala boli, pripovijedala je Brigita Viktoru historiju svoga pokojnog supruga.

— Kao mladić bio je raskalašen i bijesan; tako mi barem kazivali ljudi, — jer ja ga onda još nijesam poznavala. Prvi se puta vidjesmo, kad je iza svršenih pravnih nauka došao na ladanje nekoj svojoj tetki. Bio je visok, jak, lijep i bogat. Zavaljesmo se i ubrzo obavilo se vjenčanje. U prvim godinama bračnoga života bio je Albin (tako se zvao) uzoran, nježan suprug. Ja sam se naravno ćutjela u velike sretnom: uboga rodnom, nadjoh se iznenada u domu, gdje je svaki moj pogled bio gotovo obožavan. — Ali — poznajete li, gospodine Viktoro, onu staru pjesmu, da je svaka nenadana sreća ujedno i velika nesreća. Jedva što nam se rodilo dijete, uboga naša Agneza, Albin se i opet podao neurednu životu. — Što se dalje dogodilo, toga vam kazati ne mogu. Moj suprug, — tako je završila kazivanje gospođa Brigita, umro je na groznoj bolesti, prije no što se itko nadati mogao. Agnezi bilo je tada šest godina.

Viktor je napeto slušao Albinovu historiju. U njegovoj se duši počelo daniti.

— Sirotna Agneza, pala je nevinom žrtvom svoje vlastite krvi — javi se u njem neki tajni glas. U tom času on je Agnezu ljubio više no ikada prije.

Ali ne — to nije bila više ljubav, nego iskrena, duboka bol nad nesretnom, palom djevojkom. — — —

—v.

Starica.

Napisal A. K. Gorjančev.

Sedela je pri štedilnem ognjišču.

Veselo je prasketal ogenj in poželjivo, strastno objemal tanke, tanke, suhe treske, koje je ona pred nekoliko sekundami vložila.

Blagodejna toplota se je razprostrela po mali, ozki sobici. Njena je bila ta soba — ne njena last, temveč: ona je v nji bivala.

Dobro je dela ta toplota blagi starici. In kako ne bi! Ravno- kar je prišla iz mrzle, celo četvrt ure oddaljene samostanske cerkvice, kjer je molila Boga za svojega pokojnega očeta in pokojno majko. Oh! kako goreče je prosila za nju Boga! Oh, pa vsaj se je tudi tako prijetno pogovarjati z Bogom, s premilostljivim, ne- beškim očetom, kraljem nebes in zemlje! Molila je tudi k presveti božji Porodici, k Materi Mariji in k svetemu Jožefu, njenemu ženinu . . . Pozabila pa tudi ni svoje patrone, svete Elizabete. Zaupno je zrla k nji, proseče vpirala svoje male, slabe oči v lepo njeno sliko . . . Kaj je želela od nje? Ljubo zdravje? — Oh, ne, ne; vsaj je zdrava, zdrava, v koliko se namreč tako more reči o jedni šestdeset- letni starki. Da bi kmalu umrla? — Tudi ne! Smrti si človek ne sme želeli; oh, že oni dobro, dobro ve, kedaj nas bo vzel k sebi, ki nas je poslal na ta božji svet!

In nji se bliža že ta doba.

Oh, da bi bila kmalu! Kmalu? — Oh, kakor je v njegovi milosti. On že ve, kaj bo storil — vsaj, kar on stori, vse prav stori, česčeno bodi njegovo sveto ime! . . .

Pa zakaj bi umrla?

Ni li na svetu dobro, dobro, lepo, ah, prijetno! . . . —

Dolgo je že tega, dolgo, kar so jo štara botra prinesli dobri, lepi mamic, ki je od radosti, da je dobila njo, malo, majheno debeluško, zbolela in ležala celih dolgih štirinajst dnij v mehki, gorki posteljici ter pila vročo, krepčilno juho . . . Je že Bog tako hotel! — Oh, pa dolgo je že tega, dolgo . . .

Ona je pa rasla, rasla . . . počela hoditi, govoriti in nagajati dobri, ljubi, sladki mamic . . .

Od dneva do dneva je postajala večja, začela zahajati v šolo in se učiti i, a, u, m, n, b, p, v . . . Lepo je to bilo. Je že Bog tako hotel! — Ona je bila pa tudi pridna, pridna; vselej, kadar so jo le vprašali, je vse znala. Takrat še v Selu (tako se imenuje njeni rojstni kraj) niso imeli učiteljice Vse, fante in dekleta, je učil jeden učitelj. Oh, to vam je bil dober gospod! Kako nas je rad imel, nas, svoje male, žive šolarčke! . . . — Včasih je bil pa tudi hud, in grdo je gledal ter se trdo, jezno gladil po svoji veliki, lepi, gosti bradi . . . Uh, takrat so pa morali biti vsi tako pri miru, tako tihi, tako pridni . . . takrat ni smel nikdo niti zakašljati, kamo-li šepetati ali nagajati! . . . In če je bil takrat kdo vprašan, in če ni znal . . . gorje mu! —

Je že Bog tako hotel!

Ni še dolgo hodila v Selu v šolo, kar so prestavili njenega očeta. Njeni dragi, ljubljeni oče je bil nadlogar. — Prestavili so ga v bližino tega-le mesteca. Je že Bog tako hotel! — Oh, pa on je šel tako rad, tako rad — a ona tako nerada... In on je šel rad, rad radi — nje, radi male svoje Lizike... —

Oh, kako težko ji je bilo slovo od tovarišic in tovarišev... A ona je morala iti, morala z ato in mamo, tja, tja, kjer še ni nikdar bila kjer ni nikoga poznala... Pa je že Bog tako hotel!

I tam je hodila v šolo. Tam jo je pa podučevala že gospodična učiteljica. Kakša je bila? — — Ah-a — — že vem!... Mlada, lepa... vitka... in... dobra, dobra, oh, kako dobra... da, da, še boljša, kakor njeni prvi učitelj... Boljša pa ni bila od njene mamic in ateka... ne, ne — boljša ni bila! — Oh, vesela ni skoro nikdar bila... nikdar se ni nasmejala... nikdar se ni htelo njeno, milo, lepo, blede lice nasmehniti... Vedno je bila otožna. — Nekega dne, pa ni prišla v šolo. Dolgo so jo čakale... ko je pa le ni bilo, so jo pa udrle domov... Oh kako so tekle... Je že Bog tako hotel!... In od tedaj je ni nikdar več videla... Je že Bog tako hotel!... Dejali so, da je bila prevarjena...

Oh, prevarjena! — Kolikokrat je ona bila prevarjena! Atej jo je vedno varal... Nekoč ji je prinesel lepega, malega mucka... Oh, kako je bil „majcken“!... — Ta je tvoj, ves tvoj — samo tvoj, vedno tvoj... — ji je dejal. —

Kako ga je bila vesela! Pestovala ga je... božala... da celo — oblačila ga je... Oh, vsaj ga je tudi tako rada imela — sestrice in bratca ni imela; botra ni hotela nobenega več prinesiti Oh, ta botra!... Da, da rada je imela mucka... No, tudi mucek jo je imel rad! Je že Bog tako hotel! — Ko je pa malko odrasel, ji je pa — ušel; nič več ni hotel biti njen, samo njen, vedno njen... Družiti se je počel z veliko susedovo mucu. Oh, ta mali moj mucek! — Pa zakaj ji je mucek ušel in bil rajši pri sosedovi mucu, kakor pa pri nji, ki ga je tako rada imela... Mamica jo je tolažila, atek pa smejal!... Oh ta atek! Kako je bila takrat huda nanj, a vendar ga je imela tako rada...

— — Ko je skončala šolo, se je pa učila pri mamicu kuhati, šivati, prati...

Bila je že velika. —

Tam v sosedstvu je pa bival mlad trgovec.

Je že Bog tako hotel! —

Kako ga je rada videla... kako se rada ž njim pogovarjala!... Kadar je le šla v njegovo prodajalnico, se je toliko časa tam zadržala, da je potem morala domov prav hiteti... Ljudje so opazili to in so si počeli praviti, da se imata rada! Oh, kako so ljudje neumni! Je že Bog tako hotel! — Oh, kaj pa je to, če se imata dva rada! Je li mar to kakav greh? Oh, kakšni so ljudje!... Lovro je bil pa tudi lep, visok, postaven mladič. No, i ona ni bila grda, vsaj je takrat bila še mlada, mlada... Takrat

ni imela še takega grapavega lica, kakor ga ima sedaj... ni še hodila tako sključeno, tako počasi, kot sedaj... Pa, kam je zašla...

Rad jo je imel Lovro. Je že Bog tako hotel!

Nekega dni ji je bil tudi to povedal...

A ona? — Ljubko, mirno ga je gledala in se veselo nasmejala... Oh, kako bi se ne! Vsaj je bil takrat tako čuden! Zardel je in tako boječe, plašno stal pred njo... Da smejala se mu je... A ne dolgo... Počela ga je rada imeti... Je že Bog tako hotel! Ga preje ni imela rada? Da, rada ga je imela vedno... samo... samo... preje mu ni povedala tega. Je že Bog tako hotel!

Bila je srečna.

In kaj je bilo potem?

Atej ji je umrl: prehladil se je bil nekega dne v gozdu, legel v posteljo in — vzdihnil... Je že Bog tako hotel! A ona je vendar plakala... Pozabila je na Lovra, na vse, in plakala in plakala. Zaman jo je tešila dobra mamica...

Kako je že rekla? — Da je pozabila na Lovra?... Hm... On je na njo pozabil in se — oženil z neko bogato vdovo... Je že Bog tako hotel! — — No, ni se ravno zelo srdila na Lovra, ni se mogla; vedno ga je še rada videla...

Nekaj mesecev zatem sta se z materjo preselili v mesto — nji je bilo takrat 25 let; — ona je dobila službo kuharice pri nekem, starem gospodu I mati je bila pri nji, a ne dolgo; kmalu jo je namreč zapustila in šla za očetom, za njenim ljubim, dobrim očetom...

Sama je tedaj ostala na svetu...

Je že Bog tako hotel!...

Stari gospod je bil ž njo zadovoljen, ona z njim, Je že Bog tako hotel!... Ni si prebiral službe.

Star je bil njeni gospod, star, neoženjen... Govorili so, da ni nikdar maral za ženske... Njo je pa le rad imel... Je že Bog tako hotel! I ona ga je imela rada, vsaj je bil pameten mož. Vedno je tičal v knjigah in pisal... Dobro sta živela...

Lice starkino se je držalo na vesel, ljubek smeh.

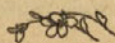
— — — Niti jedne slabe besede ni slišala od njega celih dvajset let. Toliko časa je bila pri njem. Dalje časa tudi ni mogla biti...

Star je bil njeni gospod. In umrl je. Je že Bog tako hotel! Lahko je umrl dobri gospod. Gorak je šel v nebesa. —

Vse svoje je zapustil dobri gospod nji, stari svoji služnici... Je že Bog tako hotel!

Oh, to vam je bil dober gospod, dober, dober... Je že Bog hotel, da je bil dober...

— — — Lice ji je razsvetleval pojemajoč, živo rdeč ogenj. Odprla je oči, se sklonila, naložila nekoliko tresk, popravila ogenj in zamrmrala: — Oh, dober gospod je bil, dober... Je že Bog tako hotel, da je bil dober, dober...

Percy Bysshe Shelley.

I.

U prvoj polovici ovoga stoljeća, za najvećega jeka romantizma, — onda, kad se borila stara ukočenost, oslanjajući se na „stare, po tom i valjane“ stalne običaje i pravila, kad se četa mladih duhova razmakala svom silom, kad se rušila zgrada klasicizma i zastarjelih društvenih uredaba, a ljudi se podali nekom obožavanju slobodne prirode i slobodna duha, — u toj dobi subjektivne poezije, u dobi preširokih i visokih ideala i skepse ujedno, u toj se dobi u Engleskoj diže uz Byrona najveći onodobni pjesnik engleski, a i veći filozof od Byrona — Percy Bysshe Shelley. Shelley bio je harmoničniji duh od Lorda Byrona, a i idealniji od njega. On je vjerovao u svoje ideale, on se k njima vraćao u svakom svom djelu. Videći oko sebe onaj društveni kaos, govorio je, da je ljudsko društvo zlo, a pojedinac čovjek od naravi dobar; zato treba srušiti ovu premoć društvenih veza i obzira i tako će si čovjek steći vanjsku i nutrnju slobodu: na zemlji bit će raj. Te su misli sasvim subjektivnog izvora. Njega je društvo proganjalo i vezama mu okivalo duh, pa zato i krivi društvo uopće; u drugu je ruku ljude sudio po onoj plemenitosti duše, što ju je u sebi čutio.

On nije poznavao ljudi; toga radi stvarao je gotovo uvijek u svojim djelima neživa bića, koja nijesu zemaljski stvorovi, nego simboli njegovih misli i čuvstava. On gleda cijeli svijet na naočale svoje idealne filozofije.

Tri su glavna njegova ideala. Prvi je: oslobodjenje pojedinaca s pomoću mudrosti, dobrote, vladanja nad samim sobom, s pomoću krjeposti, ljubavi i strpljivosti. Budite svi plemeniti i dobri, — i bit ćete slobodni, duševno slobodni; vanjska sloboda nužno će sama slijediti. (Protivno nazoru Rousseauovu.) On je vjerovao u slobodnu volju, i veli: „Samo treba htjeti očišćenje ljudskoga duha, — i ništa mu ne će biti na putu“. Nutrinja vlada nad vanjštinom. On je bio optimista u velikoj mjeri. Zakon će biti bez smisla, kad budu ljudi valjani; zakoni samo izazivlju otpor ljudi; uredbe društvene priječe napredak društva. Zato ih valja srušiti. I on se obara i na državne i na bračne i na crkvene uredbe. Brak je samo lanac, ako bude prava ljubav vezala ljude vlada je suvišna, kad bude čovjek mogao sam sobom da vlada. Zapreke treba savladavati i uz patnje iz uz boli: u njima je pravi spas i odgojno sredstvo za ljude. Njegovi junaci veliki su po trpnjama; ali i u radnji svi pobjeduju. Najljepše se to vidi u njegovoj dramskoj pjesmi „Oslobodjeni Prometej“, gdje se pod likom veoma zapletene alegorije prikazuje nutrnje i vanjsko oslobodjenje ljudstva. Shelley je zapleteni stroj ljudskoga života smatrao veoma jednostavnim. No on ga nije ni proučavao: volio je samoću i idealizovanje. Njegove žene (osim Beatrice Cenci) nemaju ni krvi ni mesa: to su nosilice nekoga ideala, neke sile, kako je on shvata. One sve, i ako pod različnim formama, imaju jedno zajedničko: intelektualnu ljepotu. To

je drugi Shelleyev ideal. On ljepotu shvaća kao neko čisto biće; duša je sadržaj, a tijelo forma toj ljepoti. On je tražio uvijek tu ljepotu, i maštom i razmišljanjem nastojao, da je što bolje shvati i jasnije odredi.

Borio se za ravnopravnost muža i žene. Žena mora da pomaže muža, i obratno. I eto: — Asia oslobadja Protomeja s pomoću trećeg pjesnikova ideala — silne, tvórne ljubavi. Ljubav može da načini sve. Spolna je ljubav samo maleni dio kozmičke, svemirske ljubavi. Duša, koja ljubi, uzdiže se visoko k idealima, ona se „oslobadja“.

Koje čudo, da je taj mladić, sa svojim nagnućem k personifikovanju ideala i simbolizovanju osoba, shvatao i prirodu kao osobitu silu. On je ljubio njenu slobodu; većinu je pjesama spjevao pod vedrim nebom i opisao prirodu živo, s obožavanjem. Nije ni čudo, što je prihvatio Spinozin panteizam. Krivo su ga zvali ateistom; on je panteista Bog mu je ono „nešto“ neponjatno, čemu se obraćamo, u njemu je sve, što jest, on je nutrnji uzrok svih stvari, koji nužno (u opreci s kršćanstvom, koje veli: „od slobodne volje“) sve djeluje i tvori. Svagdje vidi pjesnik dah božanstva: narav bila bi mu hladna, mrtva, kad bi je pomislio bez neke duše, kad bi je shvatio sasama materijalno. I tu dakle, kod stvaranja božanstva, pjesnik je subjektivan; on prirodi udahnuje božanski dah ne na temelju fakata, nego zato, što on sam u tom uživa i što ga njegov nagon na to sili. Pa i cijelo je to božanstvo odraz njegova temperamenta. Zato i jest Shelley harmoničan duh, jer se kreće u svijetu sanja, jer gradi, kako sam hoće, gradi dakle sve skladno.

U mladjim je godinama kršćanstvu nijekao važnost i vrijednost, a Kristu božanstvo; no doskora je ipak bio prinuđen, da se divi bratskoj ljubavi kršćanstva, da slavi Krista kao simbol potištenih i kao neku tajnu, pače kao božansku pobjedničku silu dobra, koja je postala tijelom. Prometeju podaje nešto Kristova, Kristu pak nešto prometejskoga. On je, kako sam veli, upravo bolovao od ideje, da mora sasama reformirati svijet, i sva razočaranja nijesu ga mogla da od toga odvrte. On je odviše bio zabavljen svojim osnovama, a da se zamisli u kontrast između sna i jave, između reforme idealne i realne. Njegova je filozofija idealna; do nje čovjek dolazi više srećem nego umom: — za to je i ona postavila samo ideale, koji su lijepi, ali daleki, nejasni i teško se slažu s naravi ljudskom. Njegova poezija nije no odjek njegovih ideja — a te su aristokratske, razumljive samo nekojima, nalik na Platonove: neki će odabrani uživati u njima, no — ništa više!

II.

Djed je pjesnikov Bysshe Shelley u dvostrukom braku mizom namro obitelji imetak i ime. Otac mu bijaše nešto naobraženiji plemenitaš; majka, znana ljepotica, nije za literaturu imala nikakova smisla. Rodio se pjesnik 4. kolovoza 1792. u Field-Placeu.

Učio je u Brentfordu i Etonu, gdje se stao opirati tadanjem latinskom školstvu i puzavim drugovima. Nije trpio ulagivanja. Tad je počeo i pjevati, no ti pokušaji bijahu slabi. G. 1809. probije u svadji jednom drugu nožem ruku i bude isključen. U isto doba zaljubi se u svoju rođakinju Harriettu Grove; ali njen otac ne pristane na tu ženidbu radi pjesnikova slobodoumlja. Ona se kasnije udala za drugoga. To nagna mladića na razmišljanje i napokon na bezvjerstvo. Stade se još jače buniti. G. 1810. stupi u oxfordsko sveučilište. Tu se sam utvrdi u svojim nazorima razgovarajući s istomislenicima i izda knjigu „o potrebi ateizma“. Opet bude isključen. Otac mu uskrati potporu; samo su ga sestre tajno podupirale. Tek kasnije se izmiri s ocem. U Londonu, gdje se u maloj sobici bio podao pjesnikovanju i razmišljanju, a svagdje naišao na nesnosljivost i potištenost, zamisli ideju individualne slobode. Tu napiše „Queen Mab“, radnju prilično veliku i od znatne filozofske vrijednosti u kojoj kraljica Mab u snu kazuje dušama prošlost i budućnost. Pjesniku je tada bilo 18 godina. G. 1814. napiše „Himnu intelektualnoj ljepoti“ a godinu dana kasnije pjesmu „Alastor ili duh samoće“. Alastor je pjesnik, mislioc i ljubavnik, što traži neko savršeno, lijepo i umno biće, da ga ljubi; no prošavši silu svijeta i ne našavši ga, umre veoma mlad. G. 1811. ugrabi 17-godišnju Mis Harriet Westbrook, no nakon tri godine morao se rastaviti s njom. Ona je bila bez naobrazbe i nije ga shvatala. S njom je imao dvoje djece. G. 1812. podje u Irsku, da radi na političkom polju; no njegovih proglosa, što ih je bacao svjetini, njegovih previsokih govora i agitacija nijesu ni slusali. Realnosti, koja je potrebna najviše političkom radu, nije poimao. 1814. poslije plućne bolesti proputuje Francusku i Švicarsku; vrativši se preko Belgije kući, primi ostavštinu i kupi si dvorac na rubu Windsorske šume. Na svom dugom putu u Švicarsku (1816.) upozna se s naobraženom spisateljicom Mary Godwin, kćerju poznatog filozofa. Njih se dvoje sasna slagalo; no ne za dugo, jer on se zaljubio u groficu Emiliju Viviani, kojoj je kasnije spjevao divnu pjesmu: „Epipsihidion“ (1821.); u njoj je naziva sestrom, ženom i andjelom. No ni ta ljubav ne potraja dugo. Veći dio ljeta sprovede u društvu s Byronom (1788.—1824.) na genevskom jezeru; on je i znatno uplivao na Byrona. Prva mu se žena u to ubije, a djeću zabrani mu uzeti k sebi kancelarija radi nekršćanskih misli u „Queen Mab“, jer bi ih krivo odgojio. To ga se silno kosne. God. 1817. vrativši se u Englesku spjeva „Srdžbu Islamovu (u 10. pjevanja), gdje ističe intelektualnu ljepotu i ravnopravnost muža i žene; no pjesničku vrijednost mnogo kvari metafizična tendencija. U to je doba u Marlowu osobito podupirao siromake. 1818. putuje po Italiji, jer mu nije prijalo englesko podneblje; tu je mnogo trpio od ruga znanaca radi tobožnjega ateizma i napisao lirsku simboličku dramu: „Oslobodjeni Prometej“ u 4 čina. Godinu dana iza toga napisu tragediju „Cenci“ — djelo, koje se može mjeriti s prvim pjesničkim tvorinama svijeta. U njoj riše propast ugledne porodice

iz g. 1519.; kćer tu ubije oca, što ju je htio silovati. U Beatrici, tom čistom biću, htio je da prikaže, što se zgadja, kad se gaze prava žene. Napisao je još dvije radnje; jednoj je za junaka uzeo borea iz franceske revolucije („Rozalinda i Helena“). Te mu godine umru djeca. 1820. spjeva neobičnom pjesničkom snagom u tri dana „Vilu Atlasa“, neku inkarnaciju intelektualne ljepote. Tadašnje političke prilike nadahnuše ga, te spjeva više himna; a grčka i talijanska revolucija dade mu pobude za lirsku dramu „Hellas“. Putujući Italijom smiri se napokon u selu San Arenzo kod Lezicia, dade sagraditi ladju i otputi se s dva druga u Livorno. Na povratku zateče ih oluja i svi se potope 8. srpnja g. 1822. Tri dana kasnije izvukoše mu lješinu, koju dadu Byron i još dva druga spaliti, a pepeo sahraniše na protestanskom groblju u Rimu.

III.

Ako i jesu njegove pjesme pune filozofske alegorije, ipak u njima ključa život i šarolikost stiha, neki neobični zapadski žar. Još od mladih dana volio je smišljati silne priče, i fantazija mu je uvijek bila bujna. Njegovi su stihovi i glatki i lirični, teku poput rastopljena zlata, zvone poput romona arapskih priča.

Shelley bio je i izvrstan prevodioc. Njegov je prijevod „Fausta“ najbolji i najbliži duhu njemačkoga origanala.

Život, rad i mišljenje ovoga velikoga pjesnika može nam biti veoma poučan, ako se u nj zamislimo. On nam može da bude poticatelj onih visokih ciljeva, za kojima je hlepila njegova pjesnička duša, — no ujedno i negativni primjer u tom, kako se ne smije zaboravljati ono, što nas okružuje, kako prije svega mora da budemo — realni.

R. K.

Descendentalna teorija in teorija selekcije.

Spisal S. B.

Samo prazno nagomilavanje znanja ni znanost; ta počenja še le tam, kjer se nameravajo proučiti in pretolmačati činjenice. Da pa pretolmačimo, zakaj se kaj dogaja, stavljamo svojevoljno kak uzrok in, ako moremo s tem uzrokom raztolmačiti neko število faktov, tedaj ga zovemo: hipoteza. Če pa more ta hipoteza razjasniti ne samo celo grupo poznatih pojavov, temveč i one, za koje preje nismo niti znali, niti jih videli ter jih še le na novo odkrili, jo zovemo: teorija. Teorija torej ni nikak zakon ali princip, temveč nekaj, kar velja le od danes do jutri, do tedaj, dokler se ne najde kak boljši in pripravnejši način za tolmačenje jednih in istih stvari. Mnogo je pa takih teorij, s katerimi se resno računa n. pr. Newtonova teorija o gravitaciji, atomistiška teorija v kemiji, teorija o eteru, descendentalna teorija, teorija selekcije itd.

I.

Descendentalna teorija trdi, da so vsi organizmi postali in se s stopnjevajočim uzavrševanjem razvili od jednega jednostavnega praoblika. Po tem ima ta teorija ali „naravni razvoj stvorov“ dvojno znamenovanje, in to: postanek snovij in postanek oblikov.

O postanku snovij sta dva nazora: dualistiški in monistiški. Po dualistiškem, teleološkem ali vitalistiškem razumevanju je postala snov s pomočjo nadnaravskega načina, t. j. s pomočjo volje nekega višjega bitja — boga; po monistiškem, mehaniškem ali naravnem nazoru pa ne ekzistuje to stvarajoče bitje, ki bi stalo izvan materije — ta je namreč večna.

Eksperimentalna znanost se ne peča s tem težkim, metafiziškim vprašanjem; bavi se le s postankom ali razvitkom forme. Tudi to stvar razumevajo dvojno. Dualisti, kojih začetnik je Mojzes, a Descartes, Cuvier, Linné in Agassiz* najvažnejši pobornici, trdijo, da so forme bile že od prvih časov take kot so sedaj, da so konstantne. Nasprotno pa govore monisti (Kant, Oken, Goethe Huxley, Herbart Spencer, Erasmus Darwin, ded glasovitega Ch. R. Darvina, tudi sam Charles Robert Darwin, Lamarck, Geoffrog St. Hilaire itd.), ki vidijo v postanku forme rezultat neprestanega in nepremeljivega delovanja prirodnih sil ter kemijskih in fizikalnih svojstev materije.

Izvor descendentalne teorije je v vprašanju o vrsti — species (die Art), koja je v ozki zvezi z formo.

Že od pradednih časov so se ljudje zanimali za naravo; ali opazili so, da se ne morejo v tej neizmerni množini prirodnih niti orientirati niti si stvoriti pregledne slike tega božjega sveta, da bi se temu pomaglo, so pa počeli prirodopisci prirodne po njihovih skupnih svojstvih razvrščevati. A vse to ni nič pomagalo, ker niso bili še na čistem s vprašanjem, kaj je species (die Art); li ona v istini ekzistuje, li je konstantna, li ni?

Pa kaj je species?

Prav za prav: nič; niti ne obstoji, temveč je le praktičen in nujen pojem radi lagljega pregleda prirodnin. — Priroda je popolna in nerazdelna celina, ki se ne da razvrstiti ali, ako se i da (in to po najnaravnejem sistemu) je razdelba vendar popolnoma umetna.

Ako si moremo v večjem številu sličnih si životinj in rastlin izbrati nekoliko različnih grup, mej kojimi se ne najde nikakih prelaznih oblik, tedaj zovemo te hrpe (grupe): bona species — ako nahajamo prelazne oblike, tedaj pa: varietete.

Pomislimo, da imamo jedno tako species.

* Luis Agassiz (Agašič) je rodom Slovenec. Izdaval je v Ameriki „Doneske k naravoslovju „ujedinjenih severno ameriškanskih držav.“ Prvi zvezek tega dela „Essayon Classification“ je izšel skoro v isti čas, kakor glasovita Darwinova knjiga „O postanku vrst“. V tem delu je vstal naš Agašič, da obrani in na novo zasnuje teleološki prirodni sistem.

Vsldjed življenjskih prilik počno individui te vrsti varirati, razvijajo se novi obliki, dojde celo do ekstrema. Imeli pa bodemo le do tedaj samo jedno vrst (species) s varietetami, dokler bode mej ekstremi prelaznih oblikov in dokler se bodo individui mogli pariti mej seboj. Ako so pa razlike mej ekstremi vse jačje, ako nestane prelaznih oblik, in teh lahko nestane, ker so ekstremi mnogo prikladniji za življenje — in ako se ne morejo individui više mej seboj pariti, tedaj imamo popolnoma nove vrsti. Tu je torej iz jedne species nastalo više novih. To tvorenje vrsti se upotrebljuje praktiski pri domačih životinjah s kultiviranjem, katero stoji poglavito v hranjenju in izboru exsemplov za razplod. Na ta način je uspelo produciranje popolno novih vrsti, ki niso obilježene samo z vajštino, temveč i s notranjem ustrojstvom. Od Columba livia se je dobilo po dolgem, dolgem času skoro nebroj različitih vrst golobov. Z daljnim variranjem se pa dobivajo famije, klase, orda itd. Dokaz, da se je tako dogajalo in, da se še sedaj dogaja, so poleg mnogih drugih stvari i izumrli i živi prelazni oblici, torej: vedno postajanje vrst.

Videli smo, da postajajo iz jedne vrsti druge, dovršenejše. Ako pa idemo z logičnim sledom nazaj, bodemo opazili, da je i ona species, iz ktere so „druge“ postale, ravno tako, na isti način s drugimi nastala od jedne nedovršenejše. In, gredoči tako dalje, uverili se bodemo, da so postale vse žive in izumrle životinje in rastline od jednega najnižjih organizmov, ki je po Lamareku nastal potom nespodne generacije — generatio aequivoce in, da so se razvile iz njega po naravnem potu, t. j. s stopnevajočim uzavrševanjem.

Ako pa pogledamo sedaj od tu naprej proti dovršenejšim individuum, bode se nam prikazal celi organski svet v podobi raglastega in vejavnatega debla; jedan odrastek tega debla z vejami nam bode prikazival životinstvo, drugi rastlinstvo.

Descendentalna teorija se zove tudi Lamarekizem po Jean Lamareku (1744.—1829), ki jo je prvi znanstveno obdelal v „Philosophie zoologique“. To je bilo leta 1801. in 1809. Vendar je vkljub temu ostala skoro nepoznata do l. 1830. — dokler je ni porabil v francoski akademiji Geoffrog St. Hilaire proti Cuvieru.

Cuvier je bil osnoval posebno teorijo kataklizmah, po kateri je stvoril bog v vsaki geološki periodi jedno fauno in jedno floro, nato ju pa uničil s silnimi prevrati na zemeljski kori. Zatem je bog zopet stvoril jedno fauno in jedno floro, toda dovršenejšo od prve, ju zopet učinil itd. Tako je v mlajših geoloških periodah došlo od nedoveršenih do doveršenejših.

Mej Cuvierom in St. Hilaireom se je razvila huda borba. Zmagal je Cuvier, in sicer iz jednostavnega razloga: bil je priznan auktoritet — St. Hilaire pa ni imel dovolj dokazov.

Descendentalna teorija je pa vendar zopet zaspala, premda je še isto leto angleški geolog Lyelle z delom „Principles of Geology“ popolnoma pobil Cuvierovo teorijo in dokazal, da ni bilo na

zemlji nikakih prevratov in katastrof. Še le l. 1859. jo je Charles Robert Darwin v glasovitem delu „The origin of the species“ (o postanku vrst) na novo zasnoval in jo s svojo teorijo selekcije (o naravnem uzavrševanju vrst) znanstveno utrdil.

Mladi naraštaj.

Spomen *Draganu Galoviću.*

Dne 3. ožujka o. g. bit će godina dana, što je umro Dragan Galović, rođen 1877. u Cerovecu kraj Karlovca, maturand rakovačke gimnazije. Umro je u dvadesetoj godini, umro od sušice.

Tko je bio Dragan Galović?

Šetao sam jednog ljetnog dana (godinu dana prije njegove smrti) s njime uz obalu Save kod Siska. Tumačio mi je svoje osnove. Tu ćete ga spoznati.

— U našem društvenom i političkom kaosu teško je pripadati odrješito kojoj stranci. Znam, da nama treba radikalizma, odrješitog radikalizma, jer su naši ljudi tromi i popustljivi. Nema požrtvovanja, nema katonskih značajeva, nema ljubavi. Meni se čini, da je jedino uz složan rad, uz zadržano nastojanje, moći pomoći narodu. Morali bismo stvoriti dvije vrste zadruga: seoske gospodarske zadruge i zadruge inteligencije. Sve bi to moralo biti u savezu i podijeliti si rad; samo u tom vidim ja naš spas. Stariji ne će da se na to obaziru; trebali bismo barem mi mladji. Kad ne će naši stariji da nas za to odgajaju, morali bismo se mi mladji dizati sami, morali bismo po gotovo mi djaci nastojati, da se upoznamo sa životnim prilikama, da si stečemo široku naobrazbu, da se zajednički spoznamo i zbližimo, kako ne bi kasnije nastali razdori među našom inteligencijom. Dok smo još u školi na okupu, morali bismo dogovorno udariti temelje budućemu tomu složnomu radu za dizanje naroda u kulturnom i političkom pogledu.

Radi toga i radim toliko, da bi se priredjivali godimice ne abiturijentski nego sveopći sastanci srednjoškolaca, gdje bi se osveživao duh novim mislima i svatko govorio o onom, što najbolje pozna i misli. To bi imalo biti na početku praznika, a onda bi se djaci razišli, da u grupama putuju po domovini, da se upućuju u svem, što nam treba, da upoznaju narod i da ga zaljube. U tom bi bio veliki blagoslov našega nastojanja. Da se podržaju uvijek sveze među djaštvom, treba da na svakom srednjoškolskom zavodu bude po jedno društvo odabranih djaka, koji će u dogovorenom smjeru druge okupljati oko sebe, da ih izobrazuju i vode. Sva ta društva mora da su u svezi s centralnim u Zagrebu, sve bi imalo biti osnovano na glavnim temeljnim načelima i pravilima. Izvještaj svake sjednice svakoga od tih društava ima se odaslati drugim društvima i tu pročitati glavne stvari. Svako društvo ima knjižnicu, gdje se na zajedničkim sastancima čitaju radnje, ocjenjuju i šalju u Zagreb. Tu se onda odabiru stvari, koje će ući u opći djački list. Ovaj će djački list biti ogledalo djačkoga rada i to ne samo za djake, nego i za naše oce, da znaju što radimo, i kako radimo. To je eto moja misao o organizaciji djaštva i radu za narod u mladim godinama. —

Tako mi je on tumačio svoje osnove. Bio je također počeo, da ih izvadja. Kad su školske godine 1894.—95. na zagrebačkoj gornjoj gimnaziji djaci šestoga razreda bili počeli da izdaju litografsani list „Nada“, bio je i Dragan u tom kolu. One je godine u Zagrebu izlazilo šest sličnih listova: jedan na realci („Osvit“), jedan u orfanotrofiju, jedan u plemićkom konviktu, („Domovina“), jedan u petom i jedan u sedmom razredu gimnazije („Zora“ i „Tomislav“). Po tom nije pojav „Nade“ bio ništa neobična. Listovi izlazili za određeni razred, malo se čitalo, malo se pisalo u njih. No eto — već prve godine našao je Galović za „Nadu“ pretplatnike u Varaždinu, a znalo se za nju i po Zagrebu više nego za ostale listove. Galović bio je upravo silan agitator; on je znao ljude predobiti za stvar kao malo tko. Neprestanim svojim sakupljanjem za društvo sv. Ćirila i Metoda i druge patriotske pothvate znao si je steći u svom razredu neki upliv; sastavio je društvo „Nadu“ i već je onda snovao o jednom svedjačkom listu.

Na početku školske godine 1895.—96. svaki je zavod širom Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre i Bosne dobio oduševljene proglase, kojim se djaštvo poziva, da se okupi oko „Nade“. I eto — djaci se odazvali. Bilo je to doduše tek površno oduševljenje, koje je nešto dulje (do pred konac godine) stotinama pisama njetio gotovo jedini Galović. No već ove godine sakupio je oko 37 suradnika, a 300 pretplatnika. Bio je već počeo raditi oko izvedenja svoje „organizacije“, i htio početi s Karlovcem i Spljetom. U Karlovcu je tada bio počeo izlaziti djački list s jednakim ciljem („Zajednica“; u mjesečnim svescima po 40 strana), koji je izrično (u „Nadi“ se još nije tako radilo) zagovarao organizaciju i probudjenje svijesti u djaštvu. Galović je na Uskrs pošao tamo i uspješno dogovarao, kako da se oba lista spoje u jedno. Medjutim je „Zajednica“ i onako prestala iza poznatih djačkih nemira.

Galovićeva je glavna zasluga, što je djacima rekao: „I vi ste ljudi, i vi ste Hrvati, i vi ste faktor u narodnom životu. No vi ne shvaćate svoje važnosti. Nemate samosvijesti; duševni vam je horizont preuzak; ne poznajete jedni druge. Vaše sile i sposobnosti drijemlju. Prenite se i vježbajte u mladosti da se ojačite i pripravite; stupite po mogućnosti u neku javnost, jer će vam takav rad ulijeovati ponosa i snage. Vidjet ćete svoje mane i svoje sposobnosti“. I djaci se digli. Dalmacija je prednjačila; Galović nadje tamo najboljeg svog prijatelja Niku Nikolajevića.

Druga je njegova zasluga u tom, što je prvi uveo Slovence u kolo hrvatskih djaka. Već u II. tečaju „Nade“ suradjuje Gojko (Aleksij Nikolajev). U Ljubljani nekoji počinju da čitaju „Nadu“. Od toga doba raste sve više i više ta misao o zajedničkom radu hrvatskoga i slovenskoga djaštva. U III. tečaju već vidimo 5 slovenskih suradnika; zanimanje za „Nadu“ budi se u braće preko Sutle sve većma. Danas u „Novoj Nadi“ možemo da govorimo o potpunom i jednakom zajedničkom radu.

Treća je zasluga Galovićeva, što je nastojao, da mladež pokaže ocima našim, da živi, da se miče i da teži za boljom budućnošću. Mnogi su se tužno pitali: „Gdje je mladje pokoljenje? Na komu ostaje budućnost narodne sudbine?“ Galović je htio, da kažemo: „Eto nas, mi se spremamo, a vi sudite i poduprite nas.“ Za to i vidimo, kako je slao „Nadu“ mnogim odličnijim ljudima; no slao ju je i u srednje građanske klase, kao da je i njih htio upozoriti na mladi pokret.

Da, — od Galovića amo možemo u istinu da govorimo o mladom pokretu u najmladjoj generaciji. Mnogi od onih, što ih je on oko sebe okupljao i za rad oduševio, da razmišljaju i uče, sad su po visokim školama; no njegova je ideja istom poslije smrti njegove uhvatila dublji korijen. Pred smrt se i sam tužio, da su naši ljudi kao slama, koja naglo plane al se i brzo ugasi. Galović bio je visoko poletio — i naravski da nije vidio očekivani plod svoga nastojanja. Osim toga bilo je u tim riečima i pesimizma zadnjih dana suhe bolesti. U školskoj godini 1896.—97. nije više radio za svoje ideje. Bio je izgubio u opće svaku vjeru. U Karlovcu bio je samo pola godine povjerenik „Nade“, dok se nije nešto prije Božića preselio u Sisak. Da je je ostao u Zagrebu, bio bi možda više radio; no tamo bio je sasma klonuo, podao se maštanju, pesimizmu i najturobnijim mislima. Ni čitao nije pod kraj života mnogo; prije pak kupovao je silu knjiga i novina, makar i došao u sukob s domarima, makar i zanemarivao školu. Na umu su mu pak njegove osnove bile uvijek; mogao je doduše na žalost samo jadikovati radi njih. „Propalo je sve“ — znao bi reći, s'rvan bolešću i tugom.

No nije sve propalo. U onoj formi, kao što si ju je on zamislio, i onom brzinom, kako je htjela njegova preidealna duša, nije se moglo niti će se moći ikada sve to ostvariti. No Galović je ostavio iskru života, koja jača, koja se zove samosvijest, značajnost i oduševljenje za svoje ideale. A iskra budi uvijek nove pregoce, nove sile, nove misli i novi duh.

On je silno mrzio letargiju, lijenost, ravnodušnost i slabu naobrazbu kod mladeži; njega je to upravo grizlo. Uvijek je govorio, da je jednostranost najgore zlo, a duševna kukavština najgadniji porok mladeži. Čovjek ne smije da bude stroj, mašina, on treba da radi umno, da misli, da stvara. I kod mladeži neka bude tako. Neka djak ono, što u školi uči, primijenjuje životu, neka ga ono potiče da razmišlja i da si plemeni srce. Izvan škole treba da si duševni horizont širi naobrazbom u općem smislu. To bijahu misli, koje je uvijek naglasivao.

Galović nije bio beletrista; njegove su radnje slabe. U II. tečaju „Nade“ nastavio je i dovršio jednu pripovijest i napisao još neizdanu crticu „Jadnik“. No to nije bilo njegovo polje. On je radio riječju i pismima, on je pokretao mladež.

Dužnost nam je, da se Dragana Galovića spomenemo na godišnjicu njegove smrti. No treba da se dublje i dublje zamislimo u njegove ideje, da shvatimo, što je htio i za što se borio ovaj budioc mladjega naraštaja hrvatskog i slovenskog. Treba da zagledamo u budućnost, kakvu je on htio narodu i mladosti njegovoj, pa da i mi nastojimo, kako bismo je sebi i domovini što bolju stvorili.

Literarna kronika.

Knjige „Matiice Slovenske“. Za leto 1897. je izdala naša „Matica“ 7 knjig, in to: „Trojka“. X. svezek „Zabavne knjižnice“; IV. svezek „Knezove knjižnice“; „Slovenske narodne pesmi,“ III. snopič; „Zgodovina slovenskega slovstva“, III. del — drugi svezek (dalje in konec); „Samosvoje mesto Trst in mejna

grofija Istra"; „Elektrika, nje proizvajanje in uporaba“ in obligatni „Letopis Slovenske Matice“ —

„Trojka“. Povest. Spisal *Dr. Fr. D.* — Pročitavši knjigo sem bil — prevarjen. Prevaril me je zvršetek in — naslov. Zvršetek! Dr. Vladimir Dragan, zvršen pravnik, častnik v rezervi se pusti — tebi meni nič — ustreliti od jednega dolgočasnega barona Bergerja! Irma in baron uideta od doma, se — ustrelita in umerjeta. Milica in Helena sta pa v samostanu in strežeta kot usmiljeni sestri umirajoči Irmí. Drd. Radivoj Čuk pa postane v „nekem ministerstvu“ pisar. Naslov! Mislil sem, mislil, kaj naj bi vse imela „Trojka“ pomeniti? Je-li g. pisec hotel s „Trojko“ označiti Lovra Bojanca, drd. iuris Radivoja Čuka in dr. Vladimira Dragana, ki so vsi drug za drugim dvorili lepi, zapeljivi, nestalni Irmí, bogati hčerki gospoda Majerja, poznatega oderuha — izpodrivali drug za drugim „barona“ in jo drug za drugim izgubili . . . Ako je temu tako, je „Trojka“ tej knjigi neopravičen naslov; Irmí je dvoril tudi še nekdo drug, ki pa stopa bolj v ozadje, a je bil izmej vseh za njo gotovo še najboljša partija — to je Emil Jug. — Morebiti pa znači „Trojka“ ono „trojko“ katero je izumil Radivoj? Aut — aut? — Dalje sem se izpodtikal nad glavnim junakom; niti jeden od omenjenih treh mladičev se mi ni zdel zato pripraven. Iskal sem zopet, kje bi dobil „glavnega junaka“ in došel do zaključka, da se mora „Trojka“ gledati iz dveh štališč: — iz stališča povestničarja-idealista in iz stališča pisca-naturalista. —

Povest se vrši v sedanjosti. V nji nastopa kmet poleg gospoda, demokrat poleg aristokrata, nizkost poleg visokosti, poštenost poleg krivice in zlobe i. t. d. Vse najdeš v ti, istinito času primerni „Trojki“. Pisec je hotel opisati in prikazati naše društvo po resnici — enfant terrible — naturalistiški. In res! Kako lahko, kako prijetno je čitati neke prizore! Takoj uvidiš, da imaš pred seboj moža, ki je že marsikaj preživel, videl in tudi napisal.

Posamezni tipi so očrtani dobro; živi so. Prirekatí bi človek mogel le Lovru in Edvardu, ki imata to napako, da sta — „premoderna“. Lovro je „modern človek“, ki hoče biti pisatelj in ki želi, da ga vse hvali. Malo prepreprost je tudi za 25letnega mladeniča. Po naših mislih takih ljudij nima sedanji realni svet, mogoče je pa vse. Edvard je „moderna“ karikatura. —

V obče je pa povest popolnoma primerna za sedanje svoje čitateljstvo. Izpodtikati se ne bo mogel nikdo nad njo; vsaj jo lahko čita i nedolžna deklica i sivi z jedno nogo že v grobu stoječi stavec.

Ima pa li kako idejo, kako uvaževanja vredno misel — je veliko vprašanje, koje mi bi mogel jedino gospod pisec pošteno raztolmačiti. Dvoboja gotovo ni hotel po „krščanski“ prikazati? Mislim, da sem pogodil! —

„Ant. Knezova knjižnica“, IV. zvezek. — Ta vse hvale vredna zbirka zabavnih in poučnih spisov prinaša letos dva lepa sestavka, in sicer: „Moja hoja na Triglav“. spomini *Nejaza Nemcigrena* (dr. Janeza Mencingerja) in „Prenos Kopitarjevih smrtnih ostankov v Ljubljano“ od profesorja *Fr. Levca*, predsednika „Slovenske Matice“. — „Spomini“ pristnega Bohinjca bodo zadovoljili vsakega. Z zanimanjem in veseljem jih bode čitalo i staro i mlado: razumelo jih tako ne bode mnogo. Mencinger je gotovo nekaj hotel, nekaj želel, ko je jel pisati „hojo“. Da je Nejaz Nemcigren — kakor je pisal Proteus v „Slov. Narodu“ — podal s svojim delcem le duhovit literaren

konglomerat, pikantno godljo, ki je potopis, životopis, povest, razprava in narodno gospodarsko, zoološko-filološko-kulturno političen članek, o tem jako dvomim. Mislim namreč, da je pod temi „spomini“ skritih polno lepih idej, ki se pa morejo le po dolgem razmišljanju odkriti. — „Mencingerjeve spise bi preje imenoval duhovite essaye nego romane, v katerih slika socialne in političke razmere in razvija razne probleme,“ piše naš mladi talentirani Vidic („Mladost“, 1. svez. na 33. str.), in to popolnoma prav. Jezik mu je pristno naroden, trd, poln duha in zdravega humorja. Žal, da ga mnogo kvari cel niz nelepih in nerazumnih lokalizmov. No, priznati se mora piscu večje pero in dobro poznanje bohinjkega kmeta. —

O Kopitarju in Vuku se je v naši domovini že toliko napisalo, da ju mora že vsako dete poznati. No, vendar ravno grajal ne bom tega; imeti že mora svojo dobro stran. — Fr. Levec nam je pa tu opisal prenos Kopitarjevih kostij i napisal vse govore, ki so se govorili ob tej priliki. No, to mora imeti tudi svojo dobro stran, drugače se gotovo ne bi napisalo . . .

—čev.

Po moru. Napisao Dr. A. Tresić-Pavičić. Preštampano iz ilustrovanog lista „Nada“, godina 1897. Sarajevo. Zemaljska štamparija. 1898. Cijena 50 novč. 8°.

Po putopisu možemo da najbolje upoznamo pisca — čovjeka, — mnogo jasnije nego iz dnevnika. Iskrenost, koja se traži za memoire, teško se dostizava; istina se i nehote zataji. U neku ruku ne može ni sam čovjek da sebe točno proanalizuje, barem ne svaki. Kod putopisa upoznajemo značaj po onom, što ga se najviše na putu doima, kako ga se to doima, i na koji način izrazuje svoje dojmove. Dobrom će motriocu to mnogo šta izjasniti.

U nas imamo već više valjanih putopisa (Veber, Miškatović, Rački, Šenoa i t. d.); i od istog Tresića imamo opisan njegov put preko Plitvica i po Bosni. More — more, to je bila jedna od karakterističnih strana njegovih pjesama. Biokovo, čarobno obzorje, Mosor i Jadar — s tim se u njega veoma često susrećemo. Ovaj putopis nije nam baš osvjetlio njegov karakter s novih strana; no ipak je karakteristično, kako on i u prozi svoje dojmove odviše mitički i fantastički opisuje. Ljubi alegoriju, rabi silu epiteta; podsjeća čas na Vergila, čas na koga modernoga dekadenta. Eto opis zore: „Na Biokovu zarudila bosioka Zora s Danicom na čelu, posipljući po morskoj tišini pahuljice mladoga dana. Sirij treperi povrh Viteza u rosatom mlju jutra kroz nabore Zorine ružične haljine, kano da ju zaljubljeno gleda, kano da se zapanjio, provirivši iza Vrteških litica, videći pod sobom dubinu, svježju glatku, neizmjernu površinu mora. posutu rujnim laticama Zorinih ruža, iskrižanu vraskavim strujama voda, što teku kroz staklenu površinu, kao da ih je navraštilo krilo Zefira“. Ili ovo mjesto: „Istok je srebren. Nebesa rose po istočnom obzorju pahuljice rajskoga srebra, koje zamataju gore, kao kad sniježi. Sunce još nije iskočilo, ali je istok tako živ, da ga već ne možeš gledati. Oko ti jedva nalazi počinka na smaragdima smrče i mrtine . . . Brač se gubi na istoku u onoj sniježnoj mećavi srebra, dočim Hvar tone u najbjelijem mljeku svjetlosti, a Vis se zagalio nekom smedjeljubičastom koprenom, kao djevojka prozirkom“ . . . „Po zraku tumaraju mirisi morskih trava . . ; ništa ne muti onu ambrozijsku

tišinu“. Divan je opis izlaza mjeseca: „Modro-rumeno more pobijelilo, kao da se po njegovoj površini prolio skorup prvoga svježega mlijeka, što se još puši . . . Zlato mjeseca promijeni se u bijelo sjajno srebro, pa bi rekao, da iz svoga krila prosiplje gorom i morem cvijeće rajskih nimfeja, djevičanskih ljiljana i latice mirisna čemina . . .“ Tu i jest glavna zanimljivost ovoga putopisa, — u opisima mora i neba. Često zapadaju ti opisi (kako je u Tresića mnogo naći) u pustu retoriku; često su zbilja živi, nekako se čudno dojmaju srca. No uvijek su previše prenatrpani riječima i prisposobama, te gube onu naravitost, što se tako ističe kod Pierre Lotia. A kad Tresić ne riše prirodu onako, kako ju gleda: — kroz neki san, kroz maštu, nego stane pričati fakte i zadje u dialog, — onda biva upravo nespretan. To se opazio već kod prve njegove pripovijesti „Sudbina izdajice“. No da se nešto manje ogleda za klasicima, a više motri prirodu i da je opisuje jednostavnijim, običnijim riječima, bio bi nam srcu bliži. Ovako nam se i nehote čini, e on hoće da nas zablješti bujicom neobičnih riječi, da je nekakvi usiljeni aristokrata stila.

Na jednom mjestu čitamo ovo: „Ja znam, da nikada ne uživam život kao u snu. Nikada moje duševne sile nisu jače, nikada moja mašta bujnija; a više puta i sam razum tako bistar i oštar, da u snu zamislim najljepše misli moje i uživam najviše slasti“ . . . „Kakva je granica između sna i jave? . . . Uživaj u onom duševnom stanju u kojem se nalaziš!“ — Eto — Tresić je sam izričito priznao ono, što mi se uvijek činilo, kad sam čitao njegove stvari: on je čovjek osjetljiv, fantast, nesabran, ne može da se dugo pozabavi kod jedne misli ili stvari, nego hoće da uživa makar i u mašti, kad je istina kruta. Takvi se ljudi obično zalijetaju veoma visoko, kruže po svemirskim sferama, bave se samo metafizičkim i višim pitanjima i riješavaju ih prema svojim subjektivnim dispozicijama. To vidimo u svim Tresićevim pjesmama, to se opaža i u njegovim raspravama. Sve je to nejasno, magleno, odviše neživo, apstraktno. Mogli bismo reći, da je baš Tresić uveo u našu noviju literaturu apstraktnost i nerealnost; a to je kod njega, a još više kod njegovih nasljedovača, rodilo praznoćom sadržaja, oskudicom živog čuvstva, nekom hladnoćom, nekim gomilanjem zvučnih stihova i nabacivanjem metafizičnih termina. To je neki pseudoklasicizam. Pa i zbilja su Tresić i neki njegovi drugovi uveli klasičko mitologijsko nazivlje u poeziju, prirodne pojave i svoja čuvstva zaodijevaju u alegorije i simbole klasičkog svijeta, rimskog klasicizma ili još bolje aleksandrijskog. Za poetički duh stare Helade oni nemaju smisla; — i to je karakteristično u njih. U ovom putopisu ima takodjer govora o „titanskoj“ vatri oblaka, o različnim otocima i čudovištima Odisejeva putovanja. Na jednom se mjestu veli, da naši mornari čisto poganski obožavaju vjetar, da mu se mole i raduju, a nešto se i ne pouzdavaju u nj. On im je neka viša sila, neko biće, bez kojeg im nema užitka ni života. Baš ovo pogansko obožavanje prirode nedostaje Tresiću i dijeli ga od klasicizma. On je u svojim nazorima smjesa kršćanstva i Platonova idealizma. Toga radi nema ni njegov stil sile, energije, prave veličine: to su u neku ruku samo kopije, samo neke nevine retorske vježbe, u kojima ima doduše duha, ali nema snage umjetničke. Naturalistični je stil Zolin za to tako jak, jer je izraz njegova naturalističnog etičkog uvjerenja. Isto je sa Stecchettijem i Ibsenom. No kod nas je sve to regbi umjetno cvijeće. Za to i jesu zadnje Tresićeve

pjesme postale već i odviše prazne, za to su mu čuvstva tako usiljena i mrtva, jer se rado veže formom klasicizma, metrima i tercinama, a i red mu je riječi pobrkan. No u tom se gubi srce, život, duša, koja hoće da na čitaoca izravno djeluje; u tom se krili fraza, bombast, apstrakcija. Tresić rabi i u prozi duge perijode, što silno smeta logičkom slijedu misli. U putopisu „Po moću“ ako i jest pisac često zapao u takovu maniru, znao je ipak biti iskren i nije se okivao, nije se previjao pod rimama i traženim metaforama. Bližao se prirodi, i za to nas se bolje doima. Preporučamo ovu knjigu ipak više onima, koji poznaju more, jer će mnogo više uživati u čitanju: ono će im pobuditi neka slatka čuvstva, neku poeziju mora, koje možda sami nijesu ni tražili ni našli. Oni, koji ne poznaju mora, osjetit će poslije čitanja neko čuvstvo, nalik na ono, kad se probudimo iza sna, u kom smo slušali neko neobično pjevanje i gledali čudne prizore; no tih se prizora već ne sjećamo i ne možemo nikako da si ih predočimo, jer je sve to bilo odviše daleko od naših svagdašnjih predočaba i očuta, od — prirode. M.

Eugenio de Castro: **Belkiss**, kraljica Sabe, Axuma i Hymiarda. S piščevom dozvolom iz portugalskoga preveo Mato Ostojić. Predgovor napisao M. Sabić. (Pretiskano iz „Novoga Vieka“). Nakladom prevoditelja. Spljet. Brzotiskom „Narodne Tiskare“. Vel. 8°. Str. XXIV. + 64. Cijena 50 nvč.

Kad sam pročitao De Castrovu „Belkiss“, glavni je dojam u mene bio nalik na onaj, kad gledam lijepo, gusto i blještavo nakićeno božićno drveće. De Castrov je stil čaroban, natrpan novim, neobičnim riječima, epitetima i metaforama; često je nalik na Salamunovu „Pjesmu nad pjesmama“, samo je na mjestima odveć usiljen. Gotovo je cijela „Belkiss“ u takovu odnošaju prema naravi kao što je, rekao bih, pozorišna inscenacija prema prirodi. Ima tu pretjerane simbolike i nerazumljivog balasta; odviše ima mašte, odviše subjektivnosti. Na prvi nam se mah to čini nekako čudnovato; no „Belkiss“ je samo jedna karika u lancu ostalih pjesnikovih djela. I njen stil i njene ideje sve se gotovo nalaze već u prijašnjim zbirka pjesama De Castrovih.

Eugenio De Castro je poslije nekoliko svezaka pjesama starije škole stao da (pod dojmom Baudelairea i Verlainea) traži originalnost i novost, pa ma i žrtvovao tome naravnost i vjerojatnost. Izdao je g. 1890. „Caristos“ — zbirku pjesama, gdje onodobnu portugalsku poeziju kudi, da je trivijalna, iscrpena, da dvije trećine portugalskih riječi pušta nerabljene u riječnicima: on kani nove misli izraziti novom formom, novim ritmima, novim ali zaboravljenim riječima. Pa eto, kako on opisuje svoju dragu: „Koracala je ponosno i tužno, u crnim svitama, što se razlijevahu po krajevima u naborima k zemlji. Vitka poput zmije, laka kao sjena, dražesna kao amfora. Kano bijeli kamfor u rani, tako je i njen pogled, njen duboki pogled izvijao neki vjetrić — —, a moje su oči poput paža pratile njene noćničke korake“. Ta je žena hladna, srce joj je nalik na kameno tlo: cvijeće ne niče na njem niti rode plodovi; ona ne može da ljubi, ona je „jutro bez sunca“ i „oaza bez studenca“. Njeni su prsti prozirni, a glas mističan. Ona mu veli: „Oj pusti me, pusti, — da besvjesno, mirno, ravnodušna za sve, mirna pogleda, nijema lica sanjam i uživam miomirise i vizije. Ljubi me pobožno kao sestru, kao mrtvacu. Oj! ostavi me da spavam, da sanjam“. De Castro je pun ne-

obične, posebne neke čarobne boli, pun senzitivnosti i dojmova. Tu je protivan tip „Belkissi“. No u stilu ima sva glavna obilježja ove drame. Pisac je tu još zaljubljen, idealan mladić, komu je draga (sjetimo se Dantea!) neki simbol.

Pjesnik se po tom razočarao: izdaje „Horas“ (g. 1891.) i obraća svoj pogled prema nebu; njegove su pjesme molitve. On hoće da sa ženom žive u najvećoj čistoći. Pogled je njegov na svijet potpuno kršćanski. G. 1894. izdao je De Castro tri knjige: „Sylvia“, „Interlunio“ i „Belkiss“. U prvoj zbirci provijava onaj isti duh, koji je u „Horas“; ali se i tu već javlja jaka žica pesimizma. U „Interlunio“ pesimizam savladao je pjesnika sasna, — jak je to, dubok, divlji pesimizam. Na čelu su te knjige ove izreke kao motto: „Današnji je dan zao; svaki će budući biti gori, dok ne dodje jednom najgori“ (Schopenhauer); — „Slatko je umrijeti, ali bi bilo još sladje ni ne roditi se“ (Heine); — „Ljude bi valjalo oplakivati kod njihova rođenja, a ne kod smrti“ (Montesquieu). Već u „Sylvia“ veli: „Ne plači više! Mjeseci i godine prolaze, dok zvjezdano svjetlo dopre do zemlje. Moje su pjesme sestre zvijezdama“. De Castro je pored svega svog pesimizma djetinjte, gotovo naivno sujevjeran; regbi, da se u ovoj boli hvata praznovjerja. On je spoznao, da je zbilja i istina veoma različna od sanje: odatle ono sujevjerje u „Interlunio“. Cijelu je jednu pjesmu spjevao broju trinaest: vjeruje, da se rodio pod nesretnom zvijezdom. Život mu je bolnica: kad gleda najljepšu ženu, sjeća se crva u grobu. Jednoj mladoj i veseloj plesačici govori kao fanatični fratar. Ne trpi radosti: one su mu koprena laži, — i to mrzi. Tu nalazimo i ovu misao, koja se opet vraća u „Belkissi“: „Prije nego je posjedujem i sebi podložim silom svojih riječi i vatrom pogleda, gledam pred sobom otvoreno nebo. No netom je pritismem na grudi, moje je oduševljenje nijemo i sanjano se nebo mijenja u pustoš“.

U tim su pjesmama svi elementi, od kojih je sastavljena drama „Belkiss“. Ona je alegorija pjesnikova uvjerenja i života. Pod likom kraljice sapske prikazao je De Castro sebe sama, kakav je bio onda, kad je pjevao „Caristos“, kad je čeznuo i ljubio i živio u samim sanjama. Pod likom starca Zofezamina prikazao je sebe, kakav je sad: u njegove je govore zbio sadašnje svoje misli, svoje osjećaje i iskustvo. Sam sebe prisposodabljja stvoru, koji je u sebi zapalio luč istine, razočarao se i pregara svaku radost života i sve čežnje srca. Veselje je lažno; ljubav treba da bude čisti dragulj, sahranjen duboko. Ljubav neka bude umjerena, neizvjesna, duhovna; ona mora da bude hladna, ako hoće da traje. (Sjetimo se „Horas“ i „Sylvia“.) U „Interlunio“ i „Belkissi“ miješa se filozofija katolička, mističizam i Schopenhauerov pesimizam. Na kraju drame „Belkiss“ veli Zofezamin: „Naši jadi potječu od sitosti, od ispunjenih želja i od nemogućnosti, da nove želje ispunjujemo. Ugušimo dakle naše želje, pa ćemo živjeti mirno“. Za „Belkiss“ rekoše, da je tragedija razočaranja. No ne će biti tako. Cijela bi radnja prema tome kulminirala u „Putu ljljana“ (XIV. prizor); a iza ovoga slijedi samo još jedan prizor. Po tom ne bi bilo nikakve ni simetrije ni harmonije u radnji. „Belkiss“ je upravo tragedija čeznuća, kojoj je tragika sasna subjektivno prikazana. „Belkiss“ i nije drama: tu se prizori nižu kao zrna čisla jedan do drugoga; veže ih samo jedna nit: — čeznuće. To je lirski rad; djelo puno ličnih dojmova, djelo čovjeka, koji se sada bazi sam sobom, pa nam iznaša nekoliko produkata

svoga izučavanja. O radnji gotovo nema ni govora; dramatski je dijalog samo ondje, gdje se Belkiss razgovara sa Zofezaminom, u tom sukobu zbiljnosti, iskustva i filozofskog razmišljanja s mladim poletom, sa sanjama, nestašnošću i strašću. Inače su dijalozi samo epska pričanja puna mašte (nalik na one u „Tisuć i jednoj noći“), od kojih par izreka govori jedno lice, a par opet drugo (I. prizor).

Potaknut pričanjem sv. pisma (I. knjiga o carevima gl. 10.) dao je De Castro „Belkissi“ ovaj fantastičko-simbolički sadržaj: Belkis, isprva nestašna, nešto svojehlava i objesna, zaljubila se u Salamuna, o kojem je tek pričati čula. Od toga je uzalud odgovara stari Zofezamin. Tek kad čuje razgovor dvoje ohladnijih zaljubljenika, podaje se starčevim razlozima. Ali užasna je pustoš duše tjera u čarobnu, tajinstvenu šumu, gdje u snu dobije opet ljubavno čeznuće, i čuvši od Nestosenema bajan opis Salamuna, odluči ići u Jerusolim. Ne sustavi je ni oblak, ni užasni znaci, ni sjena majčina, ni neprilike puta. Ona bježi dalje, dalje, u vrtove kraljeve, u njegove zagrljaje i noću po ljljanovu putu u njegovu ložnicu na užas Zofezaminu. I ona se jedne noći vraća s utrnulom svijećom i ugaslim čeznjama kući i kaje devet godina svoj grijeh uz sina Davida, dok ne umre pjevajući svoju zlu sudbu kao labud.

„Belkiss“ je u mnogo pojedinosti nejasan rad; ima mnogo što usiljeno u toj drami n. pr. razgovor dvoje bivših ljubavnika pod prozorom Belkisse, pojava putnika u „Jezeru bezumnosti“, pad Belkisse (u „Per umbram“) na čarobni cvijet, što oživljuje ljubavne strasti i t. d. Ima tu u stilu sila nenaravnosti i neobičnosti (ljubavnici zbore o „paralitičkom sreću! —; ono mjesto, gdje Nostenem tumači dragulje i t. d.), ima mnogo situica, što nijesu ni u kakvom savezu s radnjom. Za nas je sve to čudno, nerazumljivo, kano kad udjemo u sobu nekoga čovjeka, koji je pun mašte i osjećaja, pun iskustva. Ta je soba puna čudnih stvarca, što su nekako osobito razmještene; mi tu ne vidimo sklada: sve nam se čini usiljeno, prenatrpano. To su neki kurioziteti; ali nas se slabo doimlju. Tek kad nam stanar stane tumačiti uspomene, što mu ih bude te male stvarce, sine nam neki novi, divni svijet. Tako je i s „Belkissom“. To je baš taka soba. Djelo je odviše subjektivno; radi toga ne razumijemo ga sasama. Mi smo osupnuti, jer su boje odista blještave, kao na nekim modernim slikama. No to još nije prava, potpuna umjetnost. Čini se osim toga, da je stvar pisana dosta u hitnji i nepromišljeno. Ta one je godine to već treća njegova knjiga!

Prijevod je, do nekih osobina, lijep. Preporučamo našim čitateljima, da se upoznaju s ovim plodom nove literature. M.

Kazališna kronika.

Żelazowski. — Prva predstava dramske škole. — Cid. — Za kćer.

U eri Miletić već smo navikli, da se upoznajemo s velikim umjetnicima, čim im se ime pročuje po svijetu, ili bar po slavenskom svijetu. Gostovanja i na pretek. Ovo zadnje ostat će nam jamačno u najugodnijoj uspomeni. Ne zato,

što je Roman Źelazowski, koji je od 3-9. siječnja četiri puta glumio na našoj pozornici, Slaven, nego je on u prvom redu slavenski umjetnik. Visok je to čovjek, snažne stature; tijelo mu je dosta tromo, na pozornici mu kada smetaju noge. Ni lična mimika nije u njega silno razvita; no glas se prelijeva u svim nijansama, od prigušena jecaja do bolesna smijeha. U tom može da se o bok stavi Zacconiju. No Źelazowskoga valja suditi s drugoga stanovišta, nego Zacconija: Talijanac je okretan, strastven, — Slaven miran, gotovo mlak. Možda je baš Źelazowski za to napeo svu strast u svom „Otelu“ i malo prevršio, jer to nije u njegovoj naravi. Osim toga — Źelazowski je više klasičan glumac. On odista ne studira svoje uloge tako potanko kao Zacconi, on ne zapanjuje publiku užasnim detaljima verizma, patološku stranu glumljenja zapušta i odvise (što bi Zacconi bio načinio od Otele u času, kad od bjesnila i muke pada u nesvijest!), ali za to veću važnost stavlja na cjelinu, na umjetničko shvatanje, na intuiciju glumca. Eto n. pr. „Hamlet“ njegov i Zacconijev! Talijanca vidjeli smo doduše samo u jednom prizoru iz „Hamleta“ (Biti ili ne biti . . .), no tu se već vidjelo njegovo shvatanje: za nj je „Hamlet“ čovjek, bolestan tjelesno i duševno. On nije govorio: tek je šaptao i bolesno buljio pred sebe. A Źelazowski? — Njegov je Hamlet licem i kretanjama čovjek kao i svaki drugi, ali duša je njegova duša pjesnika i filozofa. U tom je shvatanju veći od Zacconija. Źao nam je samo, što ga nijesmo vidjeli u kojem modernom komadu („Vlasnik talionica“ odviše je šablonsko djelo!). Ovako nas je najviše zanimao u „Hamletu“. Mnogi komentatori shvaćaju Hamleta potpunim čovjekom i njegovu melankoliju izvode iz njegove krvi. Źelazowskome je Hamlet cinik, koji vidi, da je sve gnjilo oko njega, — a sam je nemoćan, da to popravi ili poruši. Njega ubijaju misli i vječite sumnje. „Biti ili ne biti?“ — pita on gotovo sarkastički. Treba čuti, kako Źelazowski klikne: „Slova, slova!“ (čin II. prizor 2.), da shvatiš cijelu njegovu interpretaciju. Njegov Hamlet prezire i sama sebe radi svoje nemoći. Zadnji prizor, u kom se Hamlet slijepo podaje fatalizmu, biva tek u ovoj interpretaciji logična dedukcija svega, što se prije burkalo u Hamletovoj duši. Dok sam gledao Źelazowskog, sjetio sam se i nehotice Sienkiewicza. Nije li njegov „Homo novus“ koga nazvaše „modernim Hamletom“ veoma blizak Hamletu, kako ga shvaća Źelazowski? Možda je to slavenski Hamlet, taj sjetni, tromi čovjek, koji uvidja sve, a ne će da popravi ništa, jer ne vjeruje u sebe? . . . Ovo mirno tumačenje uloge vidja se i u drugim kreacijama poljskoga trageda. Franjo Moor u njega pravi je „spekulativni lopov“, kako ga je sam Schiller nazvao. I on razmišlja, i on filozofijom dolazi do cinizma; ali ne do cinizma očaja, nego do cinizma zločina. Schillerova drama iz mladosti sa svojim pretjeranim karakteristikama i treba takvog shvatanja. Jedino — dramski se život pri tom gubi. Źelazowski svagdje stvara tipove svojom glumom (u tom se razlikuje od verista, koji stvaraju karaktere); takav jedan tip, tip plemenita demokrata, stvorio je u Filipu Derblayu, kojim je pokazao, da mu ni salonska gluma nije tuđa. Svagdje vidimo u njega dušu, pravu umjetničku dušu, koja živi u ulozi, koja čuti tragiku pjesničkoga djela, jer čuti tragiku života.

Tu smo umjetničku dušu tražili u naše najmladje glumačke generacije, u učenika dramske škole, koji su dne 1. veljače priredili prvu svoju predstavu u ovoj sezoni. Vidjeli smo ih u dvije glume: Scribeovoj: „Borbi go-

spodnja" i Prémaryevu: „Doktoru Robinu“. Žao nam je, što nijesu svi imali prilike, da se istaknu. Ni temperamentat pojedinaca nijesmo mogli pravo da razaberemo, jer su sporedne uloge dosta bljedo karakterisane u obje glume. „Borba gospodja“ pravi je Scribeov komad: intrigua se niže na intriguu, ima primjesa patosa i komike, sve u živom dijalogu i francuskim dosjetcama. Središte je svega barunica (gdjica. Vavra), koja u svom dvorcu sakriva tobožnjega urotnika Karla (g. Prejac), jer ga ljubi. To skrivanje pred prefektom (g. Štefanec) i „borba gospodja“ t. j. natjecanje izmedju barunice i njene nećakinje, koje obadvije ljube Karla, zaprema tri čina drame. Novinar Grignon (g. Bach), karikatura ljubavnika, ispunjuje komičku stranu. Naravski da se sve svrši abdikacijom i ženidbom. U glavnoj ulozi istakla se gdjica Vavra. Ona je talenat prvoga reda. Ona je živjela u svojoj ulozi, ona je svaki glas, svaki jecaj prilagodila karakteru te prkosne žene. Možemo se od nje nadati mnogočemu. Gdjica. Konrad odigrala je mlaku i nježnu sinovku dobro; zao nam je, što još uvijek ne možemo da znamo, ne krije li se u njoj buduća naša naivka. Od muškaraca odlikovao se g. Bach. Plašljivog i hvalisavog novinara on je [malo karikirao; no ostao je uvijek u granicama. G. Bacha radi smo da vidimo u kojoj modernoj ozbiljnoj nlozi; u „Cidu“ pokazao je kao don Sancho, da nema patosa. Patosa ima dosta g. Pejac; on je najviše zadržao manu starije škole, koja je glumila, a ne živjela na pozornici. Mirno i promišljeno odigrao je svoju ulogu g. Štefanec; bit će, da je njegovo polje ruska komedija (Kočkarev!). Ne znamo, zašto g. Horvatić ove godine nije imao ama baš nikakve nloge ni u ovom komadu ni u „Doktoru Robinu“. Ovo je neki „Rührungsstück“, kako su se pisali šezdesetih godina. Cijelu stvar zaprema uloga glumca Garricka; g. Prejac odigrao ju je s vatrom. G. Raić-Lonjski nema za pozornicu ni glasa ni mimike. U svih je pitomaca lijep štokavski akcenat; kako je škola pod upravom pravoga realiste naše glume, g. M. Dimitrijevića, nadamo se, da ćemo u njenim pitomcima dobiti moderni podmladak našega kazališta. Samo bismo željeli, da se u drugoj svojoj predstavi na tom polju pokažu i to u ozbiljnoj drami ili u karakternoj komediji.

U nizu klasičnih predstava vidjesmo kao XI. „Cida“, koji se još ponovio kao djačka predstava. Možda bi se dala potegnuti paralela medju tri stara grčka tragika (Aishil, Sofoklo, Evripid) i tri francuska (Corneille, Racine, Voltaire). Aishil je pjesnik titanskih čuvstava, Sofoklo tumač ženskoga srca, Evripid strasti i ljubavi ljudske. No Corneille je samo donekle pjesnik titanizma. Njegov je titanizam dvorski; borbe i tragične krivnje njegovih junaka nijesu opće ljudske, nijesu duboke; to su borbe duše dvorske, duše francuske. U njega se jasno očituje duh vlade Ljndevita XIV. — sav onaj sjaj, ona vlast forme, koja ipak ide za ljepotom, makar je malo — frazerska. Vele, da je retorika pokvarila liriku Hugoa; možda bi se to mnogo prije moglo reći o Corneillu. I baš zato danas njegove drame na pozornici teško podnosimo. Zaman! — u literaturi prevladjuje subjektivizam i čuvstvo; u samom glumljenju hvata mah verizam; a koliko je daleko od toga Corneille i njegovi junaci s logično-poetskim dokazima o časti i retorsko-plemenitim izrekama o ljubavi. Corneille i jest, kako veli Brandes, pravi pjesnik časti u francuskoj literaturi. I u „Cidu“ je glavna ideja ta borba časti i ljubavi, borba dužnosti prema ocu i ljubavi prema ljubavniku. „Ljubav je samo zabava, — čast je

dužnost!“ — veli don Diego (III. čin, V. prizor). Poznata je priča o Cidu; on je junak narodne španjolske poezije. Prije Corneilla obradio je isti predmet Španjolac De Castro, za kim se povadjaio i francuski tragičar (htjeli su ga pače njegovi neprijatelji učiniti plagijatorom toga radi); kasnije opjevao je (uz druge) Cida i Herder u poznatom epu. Don Rodrigo (g. Rašković) ubije grofa Gomeza, oca svoje drage Chimene (gdja Borštnik), koji mu je uvrijedio oca ćuškom. U Chimeni bori se ljubav i dužnost: da časno umre, kad ne može biti sretan s njom, koja mu je od sada neprijateljica, kreće Rodrigo na Maure. Vraća se kao „Cid“, kao pobjednik, kao spas države. No Chimena i sad zahtjeva platu za krv očevu; tek kad misli, da je Cid pao u dvoboju s don Sanchom, koji se bije za nju, provali njena ljubav svom snagom i ona se privija svomu sudjeniku. Varijacije glavne teme nižu se u cijeloj drami neprestano: za to treba izvrsnih glumaca, da od tih junaka i dvorjana načine ljude. Kod nas bilo je ovaj put protivno.

O Schillerovoj trilogiji „Wallenstein“ govorit ćemo, kad se bude glumio i zadnji dio „Smrt Wallensteinova“. O Adamovićevu baletu „Jeli“ donijet ćemo (radi nedostatka prostora) u budućem svesku opširniju kritiku.

„Za kćer“, drama u jednom činu od Antona Funteka. — A. Funtek ni novinec na dramskemu polju; napisal je bil že pred dobrim letom jedno dramo, ki se je predstavljala v ljubljanskem gledišću in sicer s — slabim uspehom. Verjetno je torej, da je Funtek to najnovjšo svojo dramo baš radi tega dal hrvatski in praški intendanci. Skoro v isti čas se je davala „Za kćer“ i v Zagrebu (11. t. m.) i v Pragi (10. t. m.) No, povsod je bila kolikor toliko dobro prejeta. Treba priznati, da je Funtek s pesniškim očesom pograbil tragiko slepega očeta (g. Borštnik), ki živi v trdni nadeji, da bo njegova hči nekdaš še slavna pevka, in baš to mu daje moč, da jo sčiti od zle mačehe. Njegove nade propadejo. — Mačeha se vrača iz gledišča s osramočenno, izzvižgano hčerjo, ki na glediščnih deskah od straha ni mogla niti dve note zapeti. Starec je ves potrj; on ve, da je že mnogo drugih prvič propalo, da so se pa pozneje dvignile in postale slavne v širokem svetu. Oh, samo, da bi mogla njegova Jelica strani od mačehe, strani — v daljni svet! No, dete noče ostaviti siromaka očeta samega v rokah hude mačehe, ki mu bo gotovo grenila dan na dan življenje. In oče? Da hčerki zagotovi slavo, da ji odpre pot v svet — se ubije, se ustrelji „za kćer“. Sujet je — kakor se vidi dramatičen; ton v milieu je tudi izvrstno pogojen. No, psihologija je hrapava, nedostatna, a i sama katastrofa je dosti problematična. Čemu se prav za prav starec usmrti? Li je on siguren, da bode s tem koristil svoji kćeri? — Tragika ni v tej žrtvi, temveč v onem duševnem prijelomu, ki se javlja v srcu slepega starca ko mu propade jedina njegova velika nada. Pisec bi morel torej ta psihološki moment bolje označiti, tako, da bi duševna letargija izza razočaranja bila vzrok cele katastrofe. Starec vidi, da je na potu hčeri, katero srčno ljubi — to je tragika njegove duše; da pa pomiri ti dve protivni struji — se usmrti. — Jeličin karakter je šablonski; mačehin priličen. Dialog je dober; kviri ga le oni strašni, usiljeni „slovenski naturalizem“. — „Za kćer“ je dobra pesem; za dramo bi pa trebalo, da se vsi — vanski in psihični — dogodki bolj logično zvežejo in da se v katastrofi koncentrirajo. Mogoče bode Ant. Funtek v kaki bodoči svoji drami združil ta dva elementa in ju spojil v neko harmonično celoto.

H.

Pabirci.

Čehov. — V bogati ruski literaturi zavzema Anton Pavlovič Čehov jedno izmej najodličnejših mest. Vsako njegovo novo delo je zanimiv pojav, znamenit dogodek, o katerem se takoj skoro povsod piše in govori. — Ant. P. Čehov je počel jako mlad pisateljvati. Na sé je opozoril s svojimi nebrojnimi, malimi pripovesticami, črticami, skicami, humoreskami in psihološkimi studijami, katere je sprva priobčeval po raznih peterburških in moskovskih časopisih, pozneje pa skupno izdal v posebnem zborniku. Vsebina teh pripovestij — kritika jih je zelo hvalila — je jako raznovrstna, toda največ jih je gotovo le ljubavnih. — Zatem je jel Čehov pisati večje pripovedi in novele, — sam jih je nazival: romane, kar pa niso — izmej kojih se odlikujejo posebno: „Ognji“, „Babje (žensko) cesarstvo“, „Neznosna star“, „Tri leta“, „Pripoved nepoznatega človeka“, „V bolnici“, „Dvoboj“, „Kmetje“ („Mužiki“), in „Moje življenje“. V teh spisih ne opaziš nikdar autora; ta stoji povsod v ozadju, nikdar ne stopa na pozorišče — nikdar ne pokaže svojega subjektivnega mnenja. Anton Pavlovič Čehov je hladen, objektivni, nepristranski risar resnice. Nekatere njegovih pripovestij niso — pripovedi, temveč prave naturalistične slike življenja, veristični opisi brez vsake krepčilne primesi. Čehov nikdar ne izrazi svojih čuvstev; nikdar ne vpraša svojega „junaka“: kako ti je, dobro ali slabo, temveč nariše takega, kakoršen je. Osobito lepo se more to videti v njegovih najnovejših dveh pripovestih, v „Mužikih“ in v „Mojemu življenju“, kjer slika z večjim svojim peresom pravega ruskega kmeta, njegovo nevednost in bedo. — „Resnica je jedini spas naroda! Resnica nad vse!“ Te zlata vredne besede se zrcalijo v vseh spisih tega velikega Rusa. In baš to diči in baš radi tega je Anton Pavlovič Čehov velik, poznat in slaven.

Gustave Flaubert. Prospéra su Meriméea zvali „hladnokrvnim pjesnikom“. Mnogo više zasluđuje ovaj pridjevak Gustave Flaubert, jedan od prvaka francuskoga romana, koji je u nj unio nešto novo, koji ga je unapredio. Kako o njem u nas nije do sada gotovo ništa pisano, hoćemo da ga našim čitateljima predočimo po krasnoj Brandesovoj studiji, koja je najprije štampana u knjizi „Moderne Geister“, odakle je s popunama preštampana u zbirku essaya: „Ljudi i djela iz novije evropske književnosti“. — U predgovoru k zbirci pjesama jednoga svoga prijatelja iz mladosti (Bouilheta) napisao je Flaubert ove riječi: „Ako ste dostigli to, da u svemu, što se dogadja, vidite samo iluziju, koja je tu, da bude opisana. . . . ne krzmajte: izdajte knjige“. I baš opisivanju te iluzije posvetio je Flaubert cijeli svoj život. Iluzija ima dva dijela: jedan božanski, šarovit, bajan, pun duha i života, — to je njena vanjska strana; i drugi: šupalj, prazan, glup, smiješan. Ova prva strana privlačila je pjesnika u Flaubertu, ova druga anatomu, kirurga. On je pravi pjesnik te gluposti, te ograničenosti ljudske; ne nihil sta, ni pesimista: on je imbecilista. I kako je on znao da spoji te dvije strane iluzije životne! U „Madame Bovary“, prvom njegovu romanu, kojim je u čas stekao ime po cijeloj Evropi, ima ovo mjesto: „Na grobu, pod 40-godišnjim stabaljem, klečaće uzdišući dječak; njegove grudi, koje su htjele puknuti od jecanja, jecahu u toj sjeni s'rvane užasnom bolju, koja bijaše nježnija od mjeseca i bezrazložnija od noći. Odjedared škrinuše vrata“. Gotovo se čovjek čudi, da je hladni Flaubert ovako

opisao bol. No čujte dalje! — „To bijaše grobar Lestibudois; došao je, da traži lopatu, koju bijaše zaboravio; on prepozna Justina, kad je ovaj vraćajući se s groblja skočio preko zida i odmah znadijaše, tko bijaše lopov, koji mu je obično krao krumpir“. — Ova ironija duboko istječe iz srca Flaubertova: ona je istinita. Da sve iluzije raščlani, da nadje istinu, Flaubert se upravo učenjačkim marom dao na rad. Počeo je pisati u 36. godini; a kad je u 59. umro, ostavio je samo sedam djela. Da napiše 30 stranica o poljodjelstvu, on je pročitao preko — sto knjiga; a da jednom svome junaku poda pravi jargon doba Louisa Phillipa, on je čitave sveske novina temeljito proštudirao. No njegovi opisi i lica nijesu fotografije naravi; treba samo paziti, kakovim je marom Flaubert dotjerivao svoj stil. On je jedan od prvih francuskih stilista. Kad su mu iza spomenutog prvog romana spočitavali, da nije umjetnik, dok jedino fotografira ljude, on je napisao — naturalistični roman iz dobe punskih ratova. To je „Salamambo“, knjiga hladna i veličajna. U trećem svom djelu „L'éducation sentimentale“ najbolje se vidi njegov karakter: njegov junak nije junak, nije ni u čem velik, osobit: to je običan čovjek; i Flaubert ga riše bez strasti, bez sućuti, bez prijezira. Zatim napisa on „Prosto srce“, „Legendu o sv. Julijanu“ „gostoprimum“ i „Herodijadu“. Zadnje djelo njegovo malo se i čita i razumije; to je „Iskušavanje sv. Antonija“, za koje je potrošio — 20 godina. U njem je sva Flaubertova tmurna fantazija, sva njegova učenost, njegova težnja, da sruši sve iluzije. I za to djelo nije više pjesničko. U Francuskoj nijesu ga ni kritizovali; bilo im je previše dosadno čitati te užasne detalje jedne jedine noći, u kojoj se sv. Antoniju u pamet turaju sve napasti njegova života, od strasti tjelesne do sverazorne sumnje duha. Htjedoše, da ih zabavlja pisac „Madame Bovary“; a on je, kako je Zola zgodno rekao, pomalo od stopala do pasa, pa od pasa do glave postajao mramornom statuom. Osamljen i siromašan umro je g. 1880. u Rouenu.

Lemaître o Daudetu. Pokojnomu romanjieru, u kom je Francuska izgubila možda svoga najizrazitijeg predstavnika, posvetio je Jules Lemaître članak, u kom je precizno karakterisao njegov rad. Evo nešto iz njega: — Kod dobra je pisca glavno, da se čitaoca doima njegova iskrenost. Daudet je najbolji svjedok tome. On je u sva svoja djela prelio dušu svoju. A ta je bila prava umjetnička, prava čuvstvena, ljubezna duša, puna samilosti, bez pesimizma. On je bio pjesnik malih ljudi i jednostavnih, svagdanjih sudbina ljudskih. On je bio filantrop, često ironičan, veseo i komičan, svjež a nešto i nerovnan, plemenit, umiljat. Takav je i u djelima svojim. Rekao je netko: „Vidimo, da se onaj pisac najviše svjđa, koji može da u našim dušama u isti mah proizvede što više dojmova“. Takav je pisac bio Daudet. U svojim radnjama nije ni malo usiljen; u njega nema ni jedne fraze, ni jedne nategnute didaktičke tendencije. U prvom je redu čutljiv umjetnik. Ima neku vještinu, kojom nas povlači sa sobom, te i mi proživljujemo iste one dojmove. što ih je proživio on, i čutimo ono, što je čutio on. Ne umara tim, što iscrpljuje jednu stvar do kraja: on samo markantno predoči — i kreće dalje. Kanda nas podsjeća na naše vlastite dojmove, i mi tek nadopunjujemo njegove orise: on nam daje neku misao vodilju, neku nit u tome poslu. Ne nagomilava silu riječi, da poluču efekat: uopće ne teži za površnim efektom; nije impresionista. Duboko misli i čuti, i hoće da nas duboko dira; ima neke omiljele riječi, koje samo katkada na zgodnim mjestima rabi i time

podaje i tim riječima i stilu neki posebni čar. Uopće mnogo mu je stalo do stila i do jezika.

Daudet je naskroz originalan; a to za to, što riše život, koji pozna. No on ne fotografira života: on ga „prevadja“ na posebni jezik njegove vlastite duše. Zola je rekao, da ga ozbiljni život „hipnotizuje“. Knjige su njegove nastale iz ličnih dojmova. Iz života uhvatio je samo ono, što mu se činilo karakteristično. Dakle je realista. Osobe nam se njegove prikazuju samo u momentima, kad rade. U njegovim knjigama ima dramske živosti; i to nas se doima. Svaki je kret njegovih osoba ilustrovan jednim kretom, jednim opisom okoline, — i za to nam njegove ličnosti uvijek ostaju u pameti. On ne razlaže teoretski psihologiju junaka, kao Bourget, niti mu opisuje učenjački vanjštinu u svim potankostima, kao Zola. Ne simbolizuje okoline, prirode: podaje nam tipove, o kojima moramo razmišljati. Ne kloni se ničesa, što ima u životu, ali u opisima nije ni ciničan, ni brutalan, ni hladan. Odaje svoje simpatije i antipatije, svoja čuvstva i osjećaje. U mnogom je nalik na stare Grke, na Sofokla; ne trpi prostote i ne ističe je. Pod konac je života veoma mnogo trpio od bolesti; zadnja mu djela imaju nekih nervoznih i senzitivnih biljega; no nastojao je uvijek, da si srce očuva čisto. I to je srce u bolesti postalo veće, bolje. I umni se njegov horizont u bolesti širio. Trpio je, ali nije htio da u tim bolima bude slab, plebejski. Djela su mu u najužoj svezi s dušom: on je ljubio svaku svoju riječ, jer je jedna uspomena njegova života; i ta ljubav za vlastita djela doima nas se, jer je i mi osjećamo. Daudet je pisao i manjih crtica („Lettres de mon moulin“ i više crtica o prusko-francuskom ratu), punih neke poezije. To su, kako je netko kazao, prave moderne balade i romance u prozi. Ali je znao da napiše i većih stvari. U „Nabobu“ i „Numi Roumestanu“ oertao je osobitim simboličkim načinom veoma važne dijelove iz socijalne i političke historije drugoga carstva i treće republike. „Le rois en exil“ je tragedija modernih raskraljeva, „L'evangéliste“ je jedna od najdubljih studija vjerskoga fanatizma. „Sappho“ je naprosto Manon Lescaut naših dana.

Daudet je promatrao život u svakom momentu: u svačem, što je vidio i zamislio, našao je nešto što je bilo vrijedno, da se iznese na javu. A to je velika prednost: razmišljati i opažati svaki drhtaj života, što te okružuje, i nastojati, da ga pronikneš: tko ne uči pojedinosti, teško će shvatiti cijelost. Daudet je znao da oboje dovede u sklad. U njega moglo bi se naučiti štošta što bi koristilo svakoj literaturi i svakom čovjeku. Jer Daudet je bio velik umjetnik i velik čovjek, i znao, da to oboje spoji. To je pak ono, što bi nama mnogo trebalo: biti umjetnik i mislilac u životu, a u umjetnosti — čovjek.

